

RECENZIE A ZPRÁVY

V. I. LENIN

VÝVOJ KAPITALISMU V ZEMĚDĚLSTVÍ

Vydalo nakladatelstvo Svoboda, Praha 1952

Klasici marxizmu-leninizmu venovali v svojich prácach veľkú pozornosť agrárnym otázkam, a to jednak s hľadiska celkového historického vývinu výrobných síl a jednak s hľadiska spoločenského vývinu.

Už zakladatelia vedeckého socializmu, Marx a Engels, odhalili a rozpracovali ekonomické zákony poľnohospodárstva vo vzťahu k ekonomickým zákonom tej ktorej historickej etapy a zvlášť v období kapitalizmu, ako aj zástoj, spoločenskú funkciu roľníctva, resp. jeho jednotlivých složiek v spoločenskom vývine, ich vzájomný pomer, ako aj ich pomer k ostatným triedam spoločnosti.

Odhalenie vývinu výrobných síl v poľnohospodárstve a výrobných vzťahov, t. j. ich spoločenského dosahu v tom ktorom historickom období, malo a má ďalekosiahly význam. Len na základe objasnenia i týchto otázok sa mohlo dôjsť k správne vedeckému poznaniu ďalších tendencií a zákonitostí budúceho vývoja a na základe tohto poznania prispôsobiť k nim program hospodárskeho a spoločenského zriadenia nasledujúcej historickej epochy.

Predpokladom, nevyhnutnou podmienkou pre dosiahnutie víťazstva proletariátu bolo správne analyzovanie a poznanie všetkých otázok hospodárskeho a spoločenského života v období kapitalizmu, teda i otázok, týkajúcich sa poľnohospodárstva. Na otázky, aká úloha a ktorým složkám roľníkov, resp. príslušníkov poľnohospodárstva pripadá pri búraní jedného a vytváraní druhého hospodárskeho a spoločenského systému, aké má byť spoločenské zaradenie ľudí, ktorí sa zaoberajú poľnohospodárstvom, aké úlohy čakajú poľnohospodárstvo po víťazstve proletariátu a aká bude jeho forma, Marx a Engels nám dali síce smernice, bolo ich však treba rozšíriť a doplniť novými poznatkami a teóriami, vyplývajúcimi z nových historických skutočností. Táto úloha pripadla veľkým žiakom zakladateľov vedeckého socializmu, V. I. Leninovi a J. V. Stalinovi.

Otázkami poľnohospodárstva a roľníctva v období kapitalizmu, resp. imperialismu zvlášť veľa miesta venoval v svojich prácach V. I. Lenin. Okrem rozsiahlej práce *Vývoj kapitalizmu v Rusku*, v ktorej sa veľmi dôkladne zaoberal pomerami v poľnohospodárstve v cárskom Rusku, nachádzame v jeho spisoch celý rad článkov, menších i väčších prác, v ktorých hlbokou dôslednosťou analyzoval nielen agrárne pomery Ruska, ale venuje v nich pozornosť tejto otázke v svetovom meradle, resp. v meradle svetového kapitalizmu. Okrem dôsledného

rozboru agrárnej otázky v období kapitalizmu veľmi dôkladne sa zaoberal otázkami pomeru roľníctva, resp. jeho jednotlivých složiek k proletariátu, k jeho snahám a hnutiu, k proletárskej revolúcii a pod. Poukázal na tú skutočnosť, že veľká väčšina roľníkov je historickým spojencom robotníckej triedy a zdôraznil, že bez tohto spojenectva nemôže robotnícka trieda viesť úspešný boj proti kapitalizmu a zvíťaziť nad ním a opačne, že roľníctvo bez vedenia robotníckej triedy nemôže sa striasť svojich utláčateľov, veľkostatkárov a kulakov a vôbec zbaviť sa všetkých nástrah, ktoré mu hrozily za kapitalizmu. Hlboká vedeckosť a pravdivosť tejto poučky sa potvrdila vo Veľkej októbrovej revolúcii, ako aj v období po víťazstve robotníckej triedy Ruska, spojenej so širokými masami roľníkov, t. j. v období víťazného budovania socializmu v SSSR.

Leninovo učenie o agrárnej otázke je fundamentom a bez jeho dôkladného poznania nemôžeme správne pristupovať k historickému skúmaniu vývinu poľnohospodárstva a porozumieť spletitej roľníckej otázke v minulosti i v súčasnosti. Musíme preto s radosťou uvítať výber statí z *Leninových prác o agrárnej otázke*, ktorý pod názvom *Vývin kapitalizmu v zeméďelství* vydalo v českom preklade nakladateľstvo Svoboda. I keď uvedená kniha obsahuje len malú časť Leninových prác, týkajúcich sa agrárnej problematiky, i toto vydanie zaplní aspoň čiastočne medzeru, ktorú sme v tomto smere pociťovali a dáva nám takto zásadné smernice, ako sa dívať na roľnícku otázku v období kapitalizmu.

Výber Leninových spisov, ktoré vychádzajú v preklade, obsahuje päť prác, resp. štúdií, týkajúcich sa vývoja kapitalizmu v poľnohospodárstve.

V prvej práci, ktorá pozostáva z dvoch článkov (50 str.), Lenin neúprosne odhaľuje a rozdrúje kritiku Bulgakova, v ktorej sa tento snažil vyvrátiť *Kautského* dielo *Agrárne otázky*, venované výskumu vývoja kapitalizmu v poľnohospodárstve. Lenin tu najprv potiera snahu národného kritika o revíziu Marxovho učenia o agrárnej otázke a potom rad za radom preberá jednotlivé námietky a revizionistické argumenty „prísneho kritika“, takto nazýva Lenin Bulgakova, namierené proti Kautskému, vyvracia ich s úplnou istotou ako falšné, skresľujúce historickú skutočnosť a zároveň ukazuje, že Kautského nazeranie na vývoj kapitalizmu v poľnohospodárstve je správne, podložené vedeckým výskumom a širokým faktovým materiálom. Na záver je tu pripojená krátka recenzia Kautského *Agrárnej otázky*, v ktorej Lenin hodnotí Kautského dielo ako „najpozoruhodnejší zjav v našej ekonomickej literatúre“ (Kautský sa stal iba neskoršie renegátom).

Druhá, kratšia práca, zaradená do prekladu, *Marxistické názory na agrárnu otázku v Európe a v Rusku*, je vlastne stručný program prednášok o agrárnej otázke a krátky obsah prvej prednášky, ktorú predniesol Lenin r. 1903 na Vysokej ruskej škole spoločenských vied v Paríži. Lenin tu tézovite načrtol celú problematiku agrárnej otázky v období kapitalizmu, ktorú potom v ďalších svojich prácach naširoko rozpracoval a obhájal marxistické učenie o agrárnej otázke pred útokmi tzv. kritickéj školy, ktorá sa ho snažila sfaľšovať a vyvrátiť.

Ďalšia Leninova práca *Agrárna otázka a kritici Marxa* — môžeme povedať — je najskvelejšou obhajobou marxistického učenia v oblasti agrárnej otázky v období kapitalizmu a tvorí tak najcennejšiu časť prekladu. Táto práca i čo do rozsahu najväčšia (viac ako 150 str. prekladu) v dvanástich kapitolách preberá dôležité problémy agrárnej otázky, ktoré sa buržoázni kritici snažili vše-

možným spôsobom poprekrúcať a ohroziť nimi marxistické učenie, ako napr. 1. zákon klesajúceho výnosu pôdy, 2. teória renty, 3. stroje v poľnohospodárstve, 4. odstránenie protikladu medzi mestom a dedinou. Jednotlivé otázky nadhodené kritikmi, 5. rozkvet pokročilých moderných drobných hospodárstiev. Príklad Bádenska, 6. Produktivita malého a veľkého hospodárstva. Príklad z východného Pruska . . . 11. Chov dobytky v malom a veľkom hospodárstve a pod. Lenin v uvedených otázkach rad za radom preberá revizionistické názory a faľošné, nevedecké námietky kritikov (Černov, Bulgakov, Hertz, David a i.) Marxa a marxistického učenia o agrárnej otázke v období kapitalizmu a železnou logikou vyvracia ich teórie jednu po druhej a dokazuje ich nevedeckosť a nepravdivosť na materiáli, ktorý títo vynášali proti marxizmu a ktorým sa ho snažili vyvrátiť.

V preklade sú ďalej zaradené ešte dve dôležité Leninove práce, a to *Kapitalistický systém súčasného poľnohospodárstva* a *Nové údaje o zákonoch vývoja kapitalizmu v poľnohospodárstve*. Obe tieto práce rozoberajú základné črty kapitalistického charakteru poľnohospodárstva. Prvá práca prináša veľa štatistického materiálu a jeho dôsledný rozbor z viacerých európskych krajín, na ktorom Lenin presvedčivo dokázal, že kapitalizmus si okupuje poľnohospodárstvo práve tak, ako aj ostatné hospodárske odvetvia.

V druhej práci sa Lenin veľmi dôkladne zaoberá poľnohospodárstvom Spojených štátov amerických, kde vývoj kapitalizmu prebiehal zvlášť prudko. Lenin sa tu postavil hlavne proti teórii tzv. nekapitalistického vývoja poľnohospodárstva v kapitalistickej spoločnosti. Túto teóriu sa snažil obhájiť zvlášť Gimmer, odvolávajúc sa práve na poľnohospodárstvo Spojených štátov. Svojou teóriou „pracovných hospodárstiev“ sa usiloval zastrieť kapitalistický charakter súčasného poľnohospodárstva. Lenin jednoznačne a od základu vyvrátil túto teóriu a na širokom štatistickom materiáli poukázal na to, že obrovská väčšina hospodárstiev práve v Spojených štátoch, ktoré pokladá Gimmer za pracovné, sú vlastne typické kapitalistické hospodárstva.

Keď si chceme utvoriť aspoň základnú predstavu o Leninovom pohľade na agrárnu otázku v období kapitalizmu, ako sa nám javí v jeho uvedených prácach, a bez toho, aby sme podrobnejšie preberali jednotlivé otázky, najlepšie sa nám ona odzrkadlí v jeho klasickej definícii zákonitosti kapitalistického vývinu v poľnohospodárstve. Lenin ho formuluje takto: „Základná tendencia kapitalizmu tkvie vo vytláčaní drobnej výroby veľkovýrobou tak v priemysle, ako aj v poľnohospodárstve. Toto vytláčanie nesmieme chápať len v smysle okamžitého vyvlastnenia. K vytláčaniu patrí tiež ožobračovanie, zhoršovanie podmienok hospodárenia malých poľnohospodárov, ktoré sa môže vliecť roky a desaťročia. Toto zhoršovanie sa prejavuje tak v nadmernej práci alebo v zhoršenej výžive drobného poľnohospodára, ako aj v jeho zadlžení, tak v zhoršení výkrmu a vôbec v chove dobytky, ako aj v zhoršení podmienok starostlivosti o pôdu, jej obrábanie, hnojenie a pod., tak v stagnácii techniky hospodárenia atď. (str. 306). V tejto zásadnej a hlboko vedeckej charakteristike, resp. definícii podáva nám Lenin abstrahovane všetko to, čo široko rozviedol a obhájiť v uvedených svojich prácach.

Abý nám táto definícia bola ešte jasnejšia, uvedieme aspoň jeden príklad,

ako Lenin vyvracal všetky teórie, ktorými sa buržoázia a jej prisluhovači snažila vyvrátiť alebo zrevidovať platnosť tohto zákona.

Z kritikov Bulgakov, Gimmer a i. pomocou štatistického materiálu o rozlohe poľnohospodárskych závodov sa snažili dokázať, že práve v krajinách s najvyšším kapitalizmom vidíme úpadok najväčších (čo do rozlohy) hospodárstiev a vzrast drobných, tzv. pracovných hospodárstiev (Spojené štáty, Dánsko). Vychádzajúc z tohto faktu uzatvárali, že v poľnohospodárstve neplatí kapitalistický zákon o vytlačaní drobnej výroby veľkou.

Lenin veľmi jednoznačne dokázal, že táto teória je už vo svojom základe nesprávna, nezodpovedá skutočnosti. Rozsah, kapacitu poľnohospodárskeho podniku, jeho kapitalistický charakter, hovorí Lenin, neurčuje len jeho územná rozloha, ale celý rad iných činiteľov, ako napr. hodnota a kvalita strojov, intenzívnosť hospodárenia, jeho špecializácia, poloha, množstvo používanej námezdnéj práce a pod. Pri rovnakých podmienkach je však prevaha veľkostatku nevyhnutná, lebo všetky tieto predpoklady si ďaleko lepšie môže zabezpečiť veľkostatár ako drobný roľník. Lenin na širokom štatistickom materiáli, na príklade z viacerých kapitalistických štátov vedecky dokázal platnosť tohto zákona pre poľnohospodárstvo a zdôraznil, že drobní i strední roľníci sa môžu udržať proti konkurencii kapitalistického podniku len za cenu nesmierneho snížovania svojej spotreby, životnej úrovne, neuveriteľného drancovania pracovnej sily svojej rodiny, manželky, detí a pod. Ďalej poukázal na to, že kapitalistický spoločenský poriadok nie je schopný odstrániť tieto protiklady, ako sa to snažili dokázať buržoázni teoretici a ekonomovia, ale ich stále viac prehľbuje a zatlačuje stále väčšie masy roľníkov do radov proletárov a poloproletárov.

V uvedených prácach, ktoré sprístupňuje našej verejnosti preklad, Lenin prenikavým spôsobom, hlbokou vedeckou metódou analyzuje vývin poľnohospodárstva za kapitalizmu, s úplnou istotou obhajuje správnosť marxistického nazerania na tento vývoj a s nebývalou logickou silou od základu vyvracia všetky protimarxistické teórie, odráža všetky útoky vedené so strany buržoázie a rôznych marxistických úchylkárov, revizionistov proti marxistickému chápaniu agrárnej otázky v období kapitalizmu.

J. Mésároš

J. S. H Á J E K, WILSONOVSKÁ LEGENDA V DĚJINÁCH ČSR. Vydalo Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1953, str. 218 a 19 fotokópií dokumentov.

Správne objasnenie vzniku Československej republiky viaže sa na dve rovnako dôležité úlohy: na podklade nového materiálu dokázať, že Rakúsko-uhorská monarchia prestala existovať v dôsledku národnooslobodzovacieho zápasu utlačovaných národov a že tento zápas viedla predovšetkým robotnícka trieda inšpirovaná príkladom Veľkej októbrovej revolúcie. Súčasne však treba nie menej húževnato bojovať proti záplave nesprávnych názorov na vznik československej štátnej nezávislosti, ktoré šírila buržoázna historiografia a publicistika. Bez hlbokého, pravdivého odhalenia buržoázných legiend o vzniku Československej republiky nemožno ani dostatočne preukazne odôvodniť správnosť tézy, že bez Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie nebolo by samostatného Československa.

Buržoázna legenda o vzniku Československej republiky tvorí komplex legiend

označovaných bežne ako oslobodenecké legendy. Oslobodenecká legenda je najpádnejším príkladom falšovania závažných udalostí dejín českého a slovenského národa. Jej úlohou bolo vysoko vyzdvihnúť Masaryka a Beneša ako „národných hrdinov“, na Slovensku zase predovšetkým Štefánika, zidealizovať tzv. prvý zahraničný odboj a čs. légie za prvej imperialistickej svetovej vojny a podiel západných imperialistických mocností na vzniku československého štátu.

Pestovatelia oslobodeneckej legendy venovali zvláštnu pozornosť prekrúcaniu historických skutočností o vzťahu západných imperialistov, niektorých ich popredných predstaviteľov k československej otázke, k otázke existencie Rakúsko-uhorskej monarchie. Ignorujúc a falšujúc fakty tvrdili, že Československá republika vznikla z milosti tzv. Dohodových mocností. Celkom výnimočnú a zvlášť zásluhnú úlohu pri vzniku ČSR pripisovali americkému prezidentovi Wilsonovi.

Wilsonovská legenda bola jednou z najzákladnejších ideových zbraní amerického imperializmu v jeho usilovaní o svetovú nadvládu. Preto dnes, keď sa stupňuje agresivnosť amerických imperialistov, žiada sa naliehavo podrobiť Wilsonovu politiku a wilsonovskú legendu dôkladnej revízií. Je to potrebné tým viac, že Wilson vystupuje ešte stále v oficiálnej americkej propagande ako „mierotvorca“ a „osloboditeľ“ malých národov, medzi nimi tiež Čechov a Slovákov.

J. S. Hájk je k v práci *Wilsonovská legenda v dejinách ČSR* uvádza túto časť oslobodeneckej legendy do správneho svetla. Avšak nevenuje pozornosť iba samotnému Wilsonovi, čo by bolo i nesprávne, ale zaraďuje jeho politickú činnosť a názory do vývoja a politiky amerického imperializmu od začiatku tohto storočia až do parížskej mierovej konferencie.

Wilson vstupuje do americkej politiky v období, keď v dôsledku obrovského rozvoja monopolov vyostrujú sa v Spojených štátoch spoločenské rozpory a vládnúca trieda nemôže už vystačiť s politickými vodcami starého typu, ktorí nevyberanými prostriedkami presadzovali zájmy kartelov a trustov. Všeobecná kríza buržoáznych strán, ktorá prebiehala pred prvou svetovou vojnou i v Amerike, vyžadovala si so strany buržoázie novú taktiku, čiastočné ústupky širokým masám, buržoázny reformizmus, ktorý mal slúžiť ako prostriedok boja proti robotníckemu hnutiu. Buržoázni politici prichádzajú s kvetnatou frazeológiou o humanite, o slobode a demokracii pre „drobného človeka“. Sú to nové podmienky boja pre buržoáziu v období imperializmu, ktoré slúžia zatemňovaniu triednych rozporov. Takým politikom americkej buržoázie sa stal Wilson, ktorý bol pred zvolením na prezidenta r. 1912 profesorom histórie. Podobnú úlohu u nás už pred prvou svetovou vojnou hral Masaryk. Wilson, skrývajúci sa za pokrytecké a falošné prejavy o pokroku, bol najoddanejším služobníkom amerických monopolov a bánk.

Hájkova práca ďalej presvedčivo ukazuje, ako zodpovedala Wilsonova politika za prvej svetovej vojny záujmom amerického imperializmu, či to už bola politika neutrality, z ktorej Spojené štáty bohato ťažili, alebo neskoršie účasť vo vojne na strane Dohody. Wilsonovo jednanie jednoznačne smerovalo k tomu, aby si Amerika získala definitívne úplnú mocenskú prevahu, aby výsadne uplatňovala hospodársky i politický vplyv vo všetkých končinách sveta.

Spojené štáty pod Wilsonovým vedením sa stávajú vo Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii najväčším nepriateľom socialistického Ruska. I tu Wilson hrá svoju vlastnú politiku, ktorá má najlepšie vyhovovať záujmom Wall Streetu.

Wilson vynakladá úsilie, aby z Ruska koristily najviac USA, vedie proti mladému proletárskemu štátu podľú hospodársku intervenciu, ktorou mala byť sovietska vláda donútená ku kapitulácii.

Po skončení prvej svetovej imperialistickej vojny pokračuje Wilson v protisovietskej politike; dravý americký imperializmus uplatňuje sa ústami W. Wilsona na parížskej mierovej konferencii a zakladá svoje siete i po celom európskom kontinente, prirodzene, aj v Československu.

V kapitole Americká „pomoc“ Československé republike v letech 1918—1920 odhaľuje J. S. Hájek priamo na konkrétnom príklade našich pomerov zasahovanie Spojených štátov do vnútorných záležitostí iných krajín. Na tento problém poukázala už v minulosti sovietska historická literatúra, no naši historici si ho stále nevšimli a nevyužívali.

V tejto časti svojej práce prináša autor nový, doposiaľ nepoužitý materiál z archívu Ministerstva zahraničných vecí v Prahe. J. S. Hájek, hoci ani zďaleka nevyčerpá materiál o miešaní sa USA a iných imperialistických mocností do vnútorných záležitostí Československa po skončení prvej svetovej vojny, predsa záslužne objavuje doteraz málo známe skutočnosti. Spojené štáty mali po prvej svetovej vojne mimoriadny záujem na „usporiadaní“ východnej a strednej Európy. Záležalo im najmä na tom, aby boli v zárodkoch udusené revolučné hnutia. Preto vyvinuly veľké úsilie na potlačenie Maďarskej republiky rád. Na tento cieľ výdatne používaly ochotné služby českej a slovenskej buržoázie. Americkí agenti starostlivo sledovali rozmach revolučného socialistického hnutia nielen v porazenom Maďarsku a Rakúsku, ale aj v Poľsku a samotnom Československu. Úlohou „hasiča“ revolúcie v strednej Európe bola poverená americká delegácia pod vedením Hoovera. Hoover robil rôzne „humanitné“ akcie, zásoboval strednú Európu šatstvom a potravinami z nepoužitých zásob americkej armády, aby tak medzi inými krajinami i v Československu zaisťoval pre USA vplyv, kontroloval československé železnice potrebné pre zásobovanie intervenčných síl v Poľsku a aby — ako sa i Masaryk v žiadosti o americké potraviny vyslovil — sa zabránilo vzplanutiu „boľševizmu“.

Hlavnou náplňou Hájkovej práce je pomer prezidenta Wilsona k Rakúsko-Uhorsku, k otázke nezávislosti českého národa pred r. 1914 a za prvej svetovej vojny, jeho pomer k čs. légiám v Rusku, jeho zainteresovanie na intervencii čs. légii v Rusku a na Sibíri a konečne Wilsonov vzťah k vytvoreniu Československa. Prirodzene, že tu všade sa autor musel zamerať širšie, na pomer americkej vlády k týmto otázkam vôbec.

Na základe publikovaných oficiálnych dokumentov americkej vlády Foreign Relations of the United States, vyd. Washington 1932—1947, ktoré boli použité v prácach niektorých českých publicistov už v minulosti (Kalina, Mrázek), na základe americkej literatúry (Baker, Fish-Seymour a i.) a početnej literatúry našej a sovietskej pozbavuje osobnosť a dielo Wilsona legendárnej svätosti. Wilson ako predstaviteľ politického imperializmu mohol vždy konať iba v intenciách Wall Streetu, a to vo všetkých oblastiach svojho pôsobenia. Preto je celkom prirodzené, že problém československej nezávislosti bol mu ľahostajný, ba viac, úplne cudzí.

Za prvej svetovej vojny snažily sa všetky západné imperialistické mocnosti

uzavrieť separátny mier s Rakúsko-Uhorskom, aby takýmto spôsobom oslabily svojho hlavného nepriateľa — Nemecko. Viedenskej vláde sa súčasne zaväzovaly, že Rakúsko-Uhorsko ostane zachované. Najväčšiu iniciatívu v tomto tajnom jednaní prejavoval práve prezident Wilson, ktorý udržoval písomný styk s cisárom Karolom až do apríla 1918, keď Clemenceau uverejnil tzv. „Sixtus-brief“, list cisára Karola adresovaný Clemenceauovi v marci 1917 po princovi Sixtu Bourbonskom, v ktorom sa prejavovala ochota uznať so strany Viedne francúzsky nárok na Alsasko-Lotrinsko ako podmienku separátneho mieru. Až táto udalosť definitívne znemožnila ďalšie jednanie medzi Wilsonom a Rakúsko-Uhorskom; Viedeň sa dostáva ešte do tesnejšieho sväzku s Nemeckom a Dohodové mocnosti musia chtiac-nechtiac vidieť v Rakúsku práve takého nepriateľa ako v Nemecku.

Problémy utláčaných národností v Rakúsko-Uhorsku prichádzajú v diplomacii západných imperialistov do pozornosti až od apríla — mája 1918, a to predovšetkým zásluhou masového národnooslobodzovacieho hnutia vnútri monarchie. Ďalším faktom, ktorý upozorňoval tzv. Spojencov na československú otázku, bolo vystúpenie čs. légií v Rusku.

Hájek venuje čs. légiám značnú pozornosť a shrňa doposiaľ známy materiál o zámernej snahe dohodových imperialistov zatahnuť légie do intervenčného boja proti sovietskej vláde za záujmy svetovej reakcie. Zvláštnu pozornosť venuje autor vzťahu americkej vlády k čs. légiám a práci, ktorú vykonával Masaryk pre Wilsona v záležitostiach intervencie USA v Rusku a na Sibíri. V tomto novom svetle javí sa Masaryk ako jeden z najväčších protisovietskych štváčov. I myšlienku hospodárskej intervencie vnukol prezidentovi Wilsonovi Masaryk.

Avšak ani osobné služby Wilsonovi ani žiadna „propagačná“ činnosť vo veci Čechov a Slovákov neovplyvňovala rozhodnutia vlády USA v jej postoji k rozčleneniu Rakúska-Uhorska. Na základe Lansingovho memoranda z 19. augusta 1918 Hájek vyvodzuje, že iba v dôsledku sibírskych udalostí uznáva americká vláda Čechov a Slovákov za bojujúci národ, a to vzhľadom na to, že ich vojenská organizácia operuje na Sibíri a vo východnom Rusku; naďalej ostáva rezervovaná k otázke vytvorenia československého štátu. Československé légie, ktoré podľa pokynov amerických misíí v Rusku a na Sibíri ovládli sibírsku magistrálu, boli jedným z dôležitých dôvodov (domnievame sa, že nemožno hovoriť, že hlavným dôvodom — ako zdôrazňuje na str. 55 Hájek) i pre neskoršie uznanie československej vlády de facto. Nepochybne, hlavným dôvodom bolo národnooslobodzovacie hnutie českého a slovenského ľudu, ktoré americká diplomatická služba v Európe, predovšetkým vo Švajčiarsku veľmi starostlivo sledovala od začiatku r. 1918. Bolo jasné, že revolučné hnutie v Rakúsko-Uhorsku, ako aj v iných krajinách rozmáha sa pod vplyvom Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie, že na utlačované národy pôsobí vzrušujúco heslo o sebaurčení národov až do úplného osamostatnenia, ktoré proklamovala sovietska vláda.

Vplyv Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie sa snaží paralyzovať prezident Wilson tým, že si tiež od leta 1918 osvojuje heslo o práve národov na sebaurčenie. Práve tak ako „mierumilovné“ a „slobodumilovné“ vystúpenie Wilsona na sklonku prvej svetovej vojny malo byť protiváhou vplyvu Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie, tak ešte vo väčších rozmeroch mala slúžiť záujmom

buržoázii wilsonovská legenda. Popularizovaním a vysokým vyzdvihovaním Wilsona česká i slovenská buržoázia hneď od 28. októbra 1918 falšovala historické pozadie vzniku Československej republiky. I slovenská buržoázia, ktorej Hájek nevenuje bližšiu pozornosť, práve tak ako česká, idealizovala Wilsonovu činnosť, najmä dosah Wilsonovej nóty z 19. októbra 1918 v snahe poprieť i vplyv národnooslobodzovacieho hnutia.

V období predmníchovskej republiky bola wilsonovská legenda nehanobným a záľudným zdrojom pestovania kultu tzv. amerického spôsobu života, amerického imperializmu a kozmopolitného smýšľania.

V kapitolách Wilson a československé légie a Zklamání Wall Streetu z československých légii ušly autorovej pozornosti niektoré zaujímavé skutočnosti o pomere vlády USA k československým légiiám. Tak sa napr. autor nezaobrá o otázku vojenských pôžičiek poskytnutých americkou vládou čs. légiiám na Sibíri, americkými vojenskými dodávkami proviantu i výzbroje ap. Ďalej sa domnievame, že je potrebné zachovať rezervovanosť k tomu tvrdeniu autora, že v amerických politických úvahách sa nepočítalo s československými légiiami ako s reálnou silou až do okamžiku ich vystúpenia na Sibíri (str. 66). Vyplýva konečne i z práce J. S. Hájka, že tzv. Spojenci v otázkach intervencie postupovali spoločne už od konca r. 1917. 20. septembra 1917 sa dohodol dôverník prezidenta Wilsona, plukovník House s Lloydom Georgeom a Balfourdom na tom, aby sa oznámilo Rumunsku, že jeho vojská majú spolupracovať s akýmikoľvek vojenskými silami, ktoré sú k dispozícii (Foreign relations, 1917, 2, II., 344, cit. podľa práce Kalina, *Krví a železem*, 112) aj so stanoviska Najvyššej vojenskej rady Spojencov z 23. decembra 1917, aby všetky národné vojská v Rusku odhodlané pokračovať vo vojne proti ústredným mocnostiam boli všemožne podporované spojencami, vyplýva, že USA práve tak ako ostatné mocnosti, mali záujem na účasti čs. légii v intervencii už hneď po Októbrovej revolúcii. Je samozrejmé, že formulácia — boj proti ústredným mocnostiam — ako v mnohých neskorších prípadoch, je iba zámienka. Konečne i fakt, že americká dôverná diplomatická korešpondencia priniesla 29. januára 1918 oznámenia o českom vojsku v južnom Rusku, v ktorom sa hovorí: „ak je pravdivá zpráva o tom, že sa nestretlo s úspechom úsilie organizovať *spoľahlivé* české vojsko v južnom Rusku — je to vec veľmi vážna“. (Kalina, c. d., 114.) Nepochybne, spoľahlivým vojskom sa tu myslí armáda, ktorú chceli západní imperialisti organizovať v boji proti sovietskemu Rusku, ktorú snahu spomína i Masaryk (*Světová revoluce*, 1938, 204—212). Napokon spojenie Masaryka s americkými diplomatmi v Rusku a v Japonsku nemožno hodnotiť ináč ako súčasť plánu americkej vlády na využitie čs. légii pre svoje ciele.

J. S. Hájek zaoberá sa vo svojej práci takmer výlučne vzťahom amerického imperializmu k Rakúsku-Uhorsku, k čs. légiiám a snahám o vytvorenie ČSR, hoci by bolo užitočné, aby dal do vzájomnej súvislosti a proporcionality i vzťah francúzskeho a anglického imperializmu k týmto problémom, ukázal na odlišnosti, resp. spoločný postup Spojencov, niektoré rozpory, rozdielnosť v motivácii ich postupu ap. Autor knihy *Wilsonovská legenda v dejinách ČSR* má väčšie predpoklady ako hocikto iný pre spracovanie radu otázok vyplývajúcich zo vzťahu západných imperialistov k vzniku Československej republiky. Bolo by sa preto žiadalo, aby vo väčšej miere využil rozsiahlu memoárovú literatúru impe-

rialistických diplomatov, politikov a vojakov, ktorá sa dotýka intervencie česko-slovenských légii v Rusku, intervencie Spojených štátov ap.

Práca J. S. Hájka je určená pre široký kruh čitateľov a nepochybne svoje poslanie splní. Preto autor správne dokladá prílohy dokumentov, čiastočne doposiaľ neznámych z Archívu Ministerstva zahraničných vecí a z oficiálnych amerických dokumentov Foreign Relations of the United States.

E. Holotík

KEM ÉNY G. GÁBOR, *IRATOK A NEMZETISÉGI KÉRDÉS TÖRTÉNETÉHEZ MAGYARORSZÁGON A DUALIZMUS KORÁBAN I. (1867—1918).* (DOKUMENTY K DEJINÁM NÁRODNOSTNEJ OTÁZKY ZA DUALIZMU V UHORSKU.) Vydal Historický ústav Maďarskej akadémie vied nákladom Vydavateľstva učebníc. Budapešť 1952, strán 919.

Národnostná otázka v Uhorsku, ktorá sa začína vynárať už v XVIII. stor., v období, keď sa uhorské národnosti začínajú formovať na buržoázne národy, stáva sa v druhej polovici XIX. stor. v Rakúsko-uhorskej monarchii, ako hovorí s. Stalin „*osou politického života, otázkou existencie*“. Národné uvedomenie, ktorého burcovateľom a nositeľom je mladá buržoázia alebo trieda, ktorá hrá úlohu buržoázie, je úzko zameriavané na jej záujmy. Najjasnejšie sa to vždy prejavuje u vládnúceho národa. Tak v Uhorsku sa zburžoáznená šľachta a buržoázia snažila už od začiatku XIX. stor. získať hegemoniu v mnohonárodnom Uhorsku a používala najrozmanitejšie formy národného útlaku a vykorisťovania, od hospodárskych až k barbarskej maďarizácii, aby pretvorila Uhorsko na jednotný národný štát maďarský. Nevyriešená národnostná otázka sa konečne stala r. 1918 jednou z hlavných príčin rozbitia a rozpadu Rakúsko-uhorskej monarchie.

Mladú, marxisticky orientovanú historiografiu našu i maďarskú očakáva preto veľmi záslužná výskumná práca, ktorá prispeje napokon k osvetleniu vývinu národnostnej otázky v Uhorsku so stránky osudov pracujúceho ľudu, so zreteľom nie buržoáznonacionalistickým, ale proletársko-internacionalistickým. Ak doteraz buržoázna historiografia mohla spracovávať národnostnú otázku len jednostranne, marxistická historiografia bude môcť túto veľmi zaujímavú, závažnú a mnohostrannú otázku osvetliť v celej šírke i hĺbke, lebo má na to smernice zvlášť v klasických prácach s. Stalina o národnostnej otázke. V tomto smere bude musieť naša slovenská historiografia úzko spolupracovať s maďarskou historiografiou najmä už preto, že najdôležitejší materiál pre poznanie národnostnej otázky v Uhorsku sa nachádza v ústredných archívoch v Budapešti. Výskum národnostnej otázky, pravda, nebude sa smieť obmedziť, ako sa to doteraz dialo, len na oblasť jazykových sporov, prípadne na spory kultúrno-politické, ale vôbec na všetky oblasti života národov obývajúcich do r. 1918 Uhorsko.

Maďarská pokroková historiografia po víťazstve robotníckej triedy v Uhorsku pustila sa s novým elánom do práce na poli maďarských národných a tiež i uhorských dejín. V tomto smere venuje pozornosť i národnostnej otázke Uhorska a snaží sa ju riešiť s hľadiska marxistického ponímania národnostnej otázky.

Ak chceme referovať o najnovšej publikácii prameňov k dejinám národnostnej otázky v Uhorsku v období dualizmu, ktoré sa zakončilo rozpadom Rakúsko-Uhorska, musíme spomenúť, že už r. 1946 vyšlo trojväzkové dielo A. D u n a

tá j, v ktorom za redakcie E. Radicsa uverejnil Gábor G. Kemény pomerne obširnu rozpravu o maďarskej národnostnej otázke vo svetle návrhov a zákonov riešiacich určitú problematiku vždy aj s hľadiska národnostnej politiky vládnúcich tried Uhorska. Táto rozprava zahrnovala obdobie od r. 1790, keď prvý raz národnostnú otázku zákonodarne riešil uhorský snem, až do r. 1918, keď sa Maďari pokúsili opäť novým spôsobom riešiť národnostnú otázku, aby uspokojili nemaďarské národy, ktoré sa vymaňovali zpod tisícročného maďarského panstva a začali vytvárať nové národné štáty na buržoáznodemokratickom podklade. Keményova publikácia z r. 1946 sledovala potreby nastolené mierovou konferenciou v Paríži, ktorá mala riešiť osudy Maďarska po druhej svetovej vojne a nevšímala si takmer vôbec historickú literatúru medzi dvoma svetovými vojnami v tzv. nástupníckych štátoch o uhorskej národnostnej politike, bola teda do značnej miery jednostranná a sledovala buržoáznonacionalistické zámery vtedajšej reakčnej vlády Maďarska. Jednako Kemény vo svojej spomínanej publikácii uverejnil veľmi mnoho materiálu k vývinu národnostnej otázky v Uhorsku a vnikol tak značne do jej podstaty. Keményova práca, ktorá má rozsah vyše 160 strán, je prvým pokusom celkove vykresliť národnostnú otázku v Uhorsku, najmä ako sa javila v praxi vládnej politiky a i keď má mnoho nedostatkov, predsa len bude do istej miery užitočným vodidlom pre každého, kto sa bude zaujímať alebo zaoberať národnostnou otázkou v Uhorsku.

Sbierka dokumentov k dejinám národnostnej otázky v Uhorsku za dualizmu, ktorú zostavil G. Kemény, autor spomínanej štúdie o národnostnej otázke v Uhorsku vo svetle zákonov a návrhov zákonov, prináša materiál k národnostnej otázke iba za obdobie dualizmu, od r. 1867. Tento rok znamená dôležitý medzník vo vývine národnostnej otázky v Rakúsko-uhorskej monarchii. V tomto roku dala Viedeň maďarskej vládnúcej triede úplne voľnú ruku na potlačovanie nemaďarských národností. Vyrovnanie v Rakúsko-uhorskej monarchii uvádza s. Stalin ako zvláštny spôsob buržoázneho riešenia národnostnej otázky. „Je starý zvláštni systém vládnutí, kedy buržoasní státni moc získavá na svoju stranu ne-ktoré národy, dáva jim privilegia, kdežto ostatní národy odstrkuje, aby se nemusela jimi obírat. Získavá tuziž na svoju stranu jeden národ a s jeho pomoci potlačuje ostatní národy. Tak se vládlo na príklad v Rakousku. Všichni se pamatují na prohlášení rakouského ministra Beusta, který, když si pozval maďarského ministra a řekl mu: — Vládni svým hordám a já si to vypořádám se svými, — čili jinak: ty utiskuj a potlačuj své národy v Uhersku a já budu potlačovat své. Ty i já jsme privilegovanými národy a ostatní je nutno potlačovat.“² Bohatá zákonodarná činnosť uhorského snemu už v rokoch 1865—8 začala pripravovať takéto riešenie národnostnej otázky. Štátny aparát, zákonodarstvo slúžilo všetkými prostriedkami, zákonnými i nezákonnými, upevňovaniu nadvlády maďarských vládnúcich tried nad národnosťami Uhorska. Týmto smerom bola zamierená i práca buržoáznej historiografie na poli národnostnej otázky. To, čo maďarská buržoázna historiografia uverejňovala vo svojich publikáciách o národnostnej otázke, bolo zpravidla zamierené len na obhajobu utláčateľskej praxe maďarských vládnúcich tried a smerovalo k ospravedneniu všetkého toho, čo bolo na ich národnostnej politike nesprávne a reakčné. Takéto zameranie štúdia a podávania národnostnej otázky v Uhorsku so strany maďarských buržoáznych historikov vyvolalo zvlášť po jeho rozpadnutí obdobnú

buržoáznacionalistickú reakciu u historikov bývalých národností Uhorska, ktorí sa vo svojich prácach nevedeli odpútať od buržoáznacionalistického nazerania na národnostnú otázku. V národnostnej otázke Uhorska preto treba začať od základu nové vedecké štúdium, aby sa takto vyvrátili, zrevidovali všetky omyly a falšovania buržoáznej historiografie, a to či už na jednej, alebo na druhej strane. Kemény urobil dobre, keď vo svojej sberateľskej činnosti vyšiel pri vyhľadávaní a zostavovaní dvojdielnej publikácie pramenného materiálu z leninsko-stalinských poučiek o národnostnej politike a národnostnej otázke vôbec. Skutočne sa mu podarilo, súdime tak aspoň podľa I. dielu, podať podstatné, čo o tejto otázke bolo možno nájsť v ústredných archívoch bývalých ministerstiev v Budapešti, ktoré sa staly nedávno prístupné i pre bádanie o dejinách Uhorska po r. 1867.

Keményova publikácia dokumentov k národnostnej otázke za dualizmu sleduje v podstate dva ciele: jednak chce odhaliť a ukazovať utlačovateľskú národnostnú politiku vládnych tried Uhorska, jednak chce ukázať, ako bol ľud Uhorska za dualizmu národnostne utlačovaný na rozdiel od terajších čias, keď požíva všetky možnosti národného rozvoja a spolupracuje v bratskom porozumení s inými susednými národmi, ktoré predtým žily na území niekdajšieho Uhorska. Kemény poukazuje na to, akými prostriedkami postupovali uhorské vlády oproti národnostiam. Treba však pripomenúť vážny nedostatok jeho pramennej edície. Všimá si predovšetkým len tzv. kultúrno-politické prostriedky národnostného útlaku a nevníma si dostatočne prejavy národnostného útlaku v hospodárskej oblasti, ktoré sú aspoň také významné, ak nie dôležitejšie. Kemény síce správne konštatuje, že národnostný útlak smeroval predovšetkým proti širokým vrstvám pracujúceho ľudu, pričom väčšina pracujúceho ľudu na strane národností boli roľníci a poľnohospodárski robotníci. V svojej zbierke *Dokumentov* nedáva tomu dostatočný výraz, hoci práve tento pracujúci ľud sa napokon odhodlal odhodlane bojovať proti národnostnému útlaku. Pri rozpadnutí Uhorska, keď pod vplyvom Veľkej októbrovej revolúcie robotnícke a roľnícke masy popri svojom hospodárskom a sociálnom boji bojovali i za svrhnutie národnostného útlaku, ukázalo sa, že niekdajší predpoklad, že uhorská národnostná politika vyhladá národnosti, je hlboko nesprávny.

Na mieste je Keményova pripomienka, že na závalu rozvinutia odporu pracujúcich máš, pravda, najmä robotníckych, bola od r. 1890 politika uhorskej sociálnej demokracie, ktorá sa za dualizmu nepokúsila vypracovať samostatný program v prospech riešenia národnostnej otázky v Uhorsku. Bude práve úlohou slovenskej historiografie, aby ukázala škodlivý vplyv politiky uhorskej sociálnej demokracie v tomto smere sossbieraním a vydaním dokumentárneho materiálu k dejinám slovenskej sociálnej demokracie v období dualizmu. Keményom vydané *Dokumenty* ponechávajú takmer nedotknutú oblasť národnostného boja slovenskej buržoázie, takže i v tomto smere sa bude treba usilovať o podstatné doplnky a ukázať, čo konštatuje aj Kemény, že vládnuce triedy Uhorska dvojnásobne utlačovali ľud uhorských národností: hospodársky i národnostne. Doklady Keményovej publikácie však ukazujú zatiaľ len národnostný útlak. Správne konštatuje Kemény v súvislosti so Stalinovými ustáleniami, že neuskutočnenie národnostného zákona z r. 1868, ktorý uzákonil maďarský politický národ, do ktorého mali vplynúť maďarizáciou pomadžarčení príslušníci všetkých ostat-

ných nemaďarských národností, nevedlo k zmierneniu národnostných protiv, ale práve naopak, k vyhroteniu týchto rozporov v XIX. stor.

Je isté, že Kemény sa pri svojej sberateľskej činnosti dostal do styku s veľkým množstvom dokumentárneho listinného materiálu, ktorý sa týka najrozličnejších stránok národnostnej politiky, ale, čo je pochopiteľné, vybral z nich práve len tie najpodstatnejšie a najzávažnejšie. Sbíerku dokumentárneho materiálu rozdelil Kemény do dvoch sväzkov, z nich prvý obsahuje dokumenty od r. 1867 do 1892, teda od vydania, vlastne od začiatku rokovaní o národnostnom zákone (zák. čl. XLIV.) až do podania tzv. rumunského Memoranda, ktorý potom vyvolal známy memorandový proces proti vedúcim predstaviteľom rumunskej národnosti v Uhorsku. Kemény periodizuje dejiny uhorskej národnostnej politiky za dualizmu svojím spôsobom, ale tieto dejiny i v období dualizmu možno rozdeliť nezávisle od jeho periodizácie aj inakšie. Azda správnejšie by bolo za medzník miesto podania rumunského Memoranda cisárovi, hoci ide o veľmi dôležitý akt národnostnej politiky v Uhorsku so strany jednej, a to azda najpočetnejšej národnosti, voliť vhodnejšie dátum kongresu nemaďarských národností r. 1893, ktorý určoval základné zásady ďalšej národnostnej politiky a rozhodol o aktivite nemaďarských národností v politickej činnosti a súčasne nastolil aj spoluprácu medzi nemaďarskými národnosťami. Správne bolo, že Kemény sa neobmedzil len na zbieranie materiálu z ústredných archívov, ale že rozšíril svoj záujem i na materiál, ktorý sa nachádza v časopisoch národností, ktoré sú prístupné viac v budapeštianskych knižniciach ako u nás, kde napr. časopis tzv. Novej školy Bobulovej, neobyčajne dôležitý pre poznávanie slovenskej politiky v sedemdesiatych rokoch, nemáme nikde na Slovensku kompletný. Kemény rozhodol publikovať materiál nie v originálnom znení, ale v maďarskom, takže tie dokumenty, ktoré sú v origináli písané či publikované srbsky, slovensky alebo rumunsky, dal preložiť do maďarčiny, pričom mu pomáhali rôzni odborníci. Nakoľko sú publikované dokumenty správne preložené, nemali sme možnosť si overiť. V I. dieli *Dokumentov* publikuje Kemény pod 200 číslami oveľa viac dokumentov. Neobmedzuje sa pritom len na publikovanie dokumentov, ale pripojuje k nim aj vysvetlivky, ktoré často aj obširnejšie poukazujú na problematiku, ktorá tvorí podstatu obsahu dokumentu. V týchto vysvetlivkách používa Kemény hodne aj literatúru nemaďarskú, aj najnovšiu. Kemény sa takto prejavil ako pohotový editor, široko oboznámený s jednotlivými problémami národnostnej problematiky. Okrem menších nedostatkov, ktoré sa javia v poznámkach, možno povedať, že vydanie *Dokumentov* je vzorné a splní svoj účel a cieľ.

Dotýkajúc sa jednotlivých čísel *Dokumentov*, všimneme si predovšetkým tie, ktoré prinášajú niečo nové pre národnostnú problematiku vo vzťahu slovensko-maďarskom a tým i pre poznanie vývinu národnostnej politiky v Uhorsku a účasti Slovákov na nej. Kemény publikuje napr. tzv. martinské Memorandum z r. 1861 medzi ostatnými dokumentami vzniklými pri rokovaní o národnostnom zákone z r. 1868 (D. č. 15). Zaujímavá je zpráva liptovského župana M. Szent-Iványiho uhorskému ministrovi vnútra z 26. sept. 1867 (D. č. 17), podľa ktorého mali Slováci v Liptove agitovať r. 1868 s menom L. Kossutha a v ktorom sa vyslovuje mienka, že panslavistická agitácia nebude môcť zapustiť korene v slovenskom ľude, ale ktorý bude možno uspokojiť nejakými

koncesiami. Z bohatého materiálu o stykoch Bobulovej Novej školy s pokrokovými a národnostne snášanlivými maďarskými politikmi, ktorí po r. 1868 boli za dorozumenie slovensko-maďarské, uvádza Kemény časť Otvoreného listu V. Szilágyiho J. Bobulovi, v ktorom Szilágyi robí rozdiel medzi konaním maďarského národa a maďarského ľudu a vyslovuje sa za záujmové spoločenstvo nemaďarských národností s národom maďarským (D. č. 25). Žiadosti 21 spišských obcí z r. 1868 sú už známe v našej historickej literatúre (D. č. 26). Hodne podrobne si všima Kemény rokovania o národnostnom zákone z r. 1868, najmä publikuje úryvky z parlamentárnych zápisníc, pričom na rozdiel od doterajšej historickej literatúry uvádza najmä hlasy národnostných politikov, ukazujúc na ich poňatie národnostnej otázky v protive k poňatiu, ktoré sledovala maďarská väčšina uhorského parlamentu opojená uskutočnením dualizmu. Z obdobia po r. 1868 uverejňuje časť prejavu slovenského poslanca uhorského parlamentu V. Pauliny-Tótha o výkone sudcovského povstania (D. č. 56); ďalej jeho parlamentárny prejav z r. 1870 vo veci podporovania Matice slovenskej zo štátnych prostriedkov, pričom už bolo zjavné, aké nepriateľské stanovisko zaujímali maďarskí politici oproti tejto inštitúcii (D. č. 65). Zaujímavý je dokument č. 67 o rokovaní národnostných politikov s príslušníkmi nezávislej ľavice r. 1870 vo veci usporiadania národnostnej otázky v Uhorsku. Dokument obsahuje požiadavky, na ktorých sa obe rukujúce strany dohodli. V. Pauliny-Tóth ako význačný slovenský publicista zasiahol na stĺpcoch Národných novín častejšie do polemiky o národnostnej otázke. Kemény uverejňuje jeho článok z 95. čísla r. 1870, obsahujúci aj návrh na riešenie zrovnoprávnenia národností v Uhorsku, ktorý však podobne ako podobné návrhy iných národností v tom čase ostaly na strane vládnucej väčšiny nepovšimnuté (D. č. 7). Na prax uhorskej vlády dobre poukazuje usnesenie uhorskej vlády, ktorá chcela „kúpiť“ J. M. Hurbana poukázaním 3.755 korún zadržaných plátov, na ktoré mal nárok ako superintendent v dobe pred rakúsko-uhorským vyrovaním. Hurban túto ponuku, ktorá vznikla z iniciatívy ministra vnútra a mala Hurbana zaviazat', aby prestal v politickej činnosti, neprijal (D. č. 83). V. Pauliny-Tóth uvažujúc o politickej situácii Slovákov v súvislosti s tým, či sa majú prikloniť k Viedni či k Pešti, napísal do Národných novín (D. č. 85) odpoveď, v ktorej uvádza, že ani Viedeň ani Pešť, ale výlučne vôľa slovenského ľudu, rozvinutie vlastnej národnej sily a tým aj vlastnej činnosti a snáh pomôže Slovákom. Škoda, že Kemény neuviedol aspoň časť z plánu národnej práce, ktorú práve V. Pauliny-Tóth v tých časoch uverejnil v Národných novinách, ale zmieňuje sa aspoň v poznámke o Paulinyho parlamentnom návrhu na opatrenia hospodárskeho rázu, ktorých uskutočnením sa mohla pozdvihnúť hospodárska úroveň nielen Uhorska, ale aj Slovenska. V ďalšej časti diela je málo slovenských dokumentov, lebo Slováci nemali parlamentné zastúpenie a preto ich politická činnosť sa obmedzila len na časopisecké prejavy a k nim je Kemény pomerne málo všímavý zrejme preto, že im nemohol venovať dostatočnú pozornosť. Zato prejavov z tábora ostatných národností je medzi dokumentmi oveľa viac. Uverejňuje iba volebný program Dr. M. Mudroňa k stupavským voličom (D. č. 100). Na objasnenie cieľov, ktoré sledovala Bobulova tzv. Nová škola, slúži uverejnenie reči, ktorú mal Bobula na konferencii tzv. novoslovenskej strany, ktorá mala rozvinúť svoju činnosť v prospech vzájomnej spolupráce slovensko-

maďarskej v protive k činnosti memorandovej strany a zotrvala na programe martinského Memoranda. Zaujímavé v tomto prejave z októbra 1872 je konštatovanie, že výsledky spolupráce s uhorskou vládou sú minimálne (D. č. 103). Rad dokumentov, ktoré sa vzťahujú na Maticu slovenskú a doteraz ešte neboli vcelku publikované, zahŕňa Kemény publikovaním pamätného spisu Matice slovenskej, ktorú zostavilo predsedníctvo Matice slovenskej a odovzdalo ministerskému predsedovi J. Szlávyemu 15. jan. 1873 hneď potom, keď začaly prvé časopisecké útoky na túto jedinou slovenskú kultúrnu ustanovizeň v maďarských časopisoch. Zaujímavá je odpoveď Szlávyho, ktorý ubezpečil Maticu slovenskú o svojej dobroprajnosti, ako aj o tom, že môže vždy počítať s jeho podporou (D. č. 109). Osobitnú skupinu tvorí séria dokumentov o zatvorení troch slovenských gymnázií. Séria začína usnesením Zvolenskej župy, ktorá navrhla, hoci nebola na to miestne ani ináč kompetentná, zrušenie, prípadne pretvorenie (rozumej na maďarské) spomínaných troch slovenských gymnázií. V pozadí celého podujatia, ktoré bolo zákerné a ťalo do koreňov slovenský kultúrny život, stál zvolenský podžupan B. Grünwald, smutne preslávený nenávisťným predstaviteľ uhorskej buržoázie a jeden z najzlostnejších maďarských šovinistov, ktorému sa podarilo vyvolať priamo trestné akcie nielen proti slovenským gymnáziám, ale aj proti Matici slovenskej. Keményom uverejnené Dokumenty sú veľmi výrečné svedectvá o spôsoboch, ako uskutočňovala uhorská vláda svoje akcie proti národnostiam. Obsah dokumentov čerpajúcich z archívov ministerstva školstva a osvety ukazujú tiež, že podstata obvinení vznesených proti činnosti troch slovenských gymnázií bola len veľmi ťažko zostrojená a že zpočiatku ani cirkevné vrchnosti, ktoré stáli v službách uhorskej vlády, nevideli v nich ešte nebezpečný nástroj panslavizmu namierený proti maďarskej hegemonii. Zrušenie gymnázií malo na Slovensku silnú ozvenu a napr. Nová škola Bobulova zastavila nielen svoju činnosť, ale aj vydávanie Slovenských novín. Uverejnenie týchto aktov mohlo by podnieť na našej strane úsilie spracovať dejiny troch slovenských gymnázií (D. č. 118). Súbor dokumentov, uverejnených pod č. 133 sa týka Matice slovenskej, jej zrušenia. Seriál začína článkom I. Gaspara o Matici, uverejneným v rozšírenom časopise Vasárnapi ujság a uvádzajúcom rôzne údaje podľa informácií V. Pauliny-Tótha na okraj chýrov o domnelej protimaďarskej činnosti Matice slovenskej. Potom pokračuje správou o usnesení uhorskej vlády o nariadení vyšetrovania proti Matici slovenskej, žiadosťou Matice slovenskej vykonať vyšetrovania a znova povoliť jej činnosť, správou predsedu vlády K. Tiszu o zastavení činnosti Matice slovenskej, interpeláciou Sv. Miletiča, podanú kvôli zrušeniu Matice slovenskej, odpoveďou Tiszovou na túto interpeláciu, novou odpoveďou Miletičovou v parlamente končiac. V tejto súvislosti treba spomenúť, i keď sa vec netýka Slovákov, aj dokumenty o prípade Sv. Miletiča, proti ktorému práve v týchto časoch zahájila uhorská vláda trestné pokračovanie, skončené dlhoročným žalovaním populárneho srbského politika, ktorý preukázal veľkú neohrozenosť a tým sa stal veľmi nepríjemným pre vládnu činnosť (D. č. 136). Proces s Miletičom bol veľmi charakteristický pre spôsoby uhorskej vlády, ktorá sa neľakala použiť aj násilie porušiť právo imunity člena uhorského parlamentu v boji proti nepohodlnému národnostnému politikovi. Rok 1879 bol pre vývin uhorskej národnostnej politiky zaujímavý a dôležitý preto, že v tomto roku uzákonil

uhorský parlament povinné vyučovanie maďarčiny na uhorských národných ľudových školách, čo malo mať vzápätí základné pomaďarčovanie nemaďarských obyvateľov Uhorska počnúc ich najmladším pokolením. Národnosti pochopily podstatu a dosah tohto pre nich nebezpečného zákona a preto vyvíjaly všestranné úsilie, aby zabránili jeho uzákoneniu, prípadne aby podstatnejšie zmiernili jeho ustanovenia namierené na vyhladenie národností. Ich úsilie bolo však bezvýsledné. Druhým zákonom, ktorý bol namierený proti národnostiam v oblasti školskej politiky, bol zákon o stredných školách (D. č. 164). I tieto školy mali slúžiť maďarizácii a mali dokončiť to, čo vykonaly na základe zákona XVIII. z r. 1879 národné čiže obecné školy. Pri rozprave zasiahol aj poslanec Grünwald, ktorý ukázal svoju pravú tvár šovinistu už pri zatvorení slovenských gymnázií a Matice slovenskej. Do akých malicherností zabiehala protislovenská zášť Grünwaldova (proti Slovákom), vyplýva z jeho interpelácie podanej na predsedu vlády K. Tiszu vo veci mikulášskej panslavistickej zábavy, vytýkajúc, že slovenský spevokol usporiadal koncert v župnom dome (D. č. 168). Medzi ďalšími dokumentami je uverejnený aj známy ohlas Slovenskej národnej strany, ktorá sa r. 1884 rozhodla nezúčastniť sa na voľbách do uhorského snemu (D. č. 167). Podobné ohlasy sú aj z neskorších rokov (D. č. 182, 198). O činnosti tzv. osvetových spolkov, ktoré v skutočnosti mali slúžiť maďarizácii nemaďarských národností v národnostných územiach, svedčí dokument č. 172. Zaujímavý je dokument č. 174, ktorý sa zmieňuje o zákaze Ministerstva obchodu zapísať do obchodného registra niektoré banky národností, medzi nimi i ružomerskú banku Tatra, čo malo slúžiť k oddialeniu začatia činnosti peňažných ústavov národnostných. Ďalšou etapou odnárodňovania malo byť začatie činnosti tzv. detských útulkov, k uzákoneniu ktorých došlo r. 1891 (D. č. 194). Kemény uverejňuje o tom niekoľko dokumentov, ktoré v hrubých črtách vystihujú problematiku i dosah tohto zákona, ktorým mala byť maďarizovaná najmladšia generácia uhorského obyvateľstva. Na konci je uverejnené Memorandum sedmohradských a uhorských Rumunov, ktoré dalo potom podklad k veľkému procesu, osvetľujúcemu viac ako iné procesy uhorskú národnostnú politiku a viedlo potom k užšiemu somknutiu nemaďarských národností v Uhorsku. Pravdepodobne prekročený rozsah prvého dielu dokumentov nepripustil už uverejnenie dokumentov vzťahujúcich sa na vlastný priebeh procesu.

Na konci prvého dielu je podrobný menný a vecný register umožňujúci ľahkú orientáciu v obsiahlej publikácii, ktorá prináša veľmi mnoho zaujímavého a tiež nového materiálu k dejinám národnostnej otázky. Bude len na našich i na maďarských dejepiscoch, aby túto publikáciu použili ako základné východisko pre štúdium národnostnej otázky v Uhorsku. Napokon možno konštatovať, že zostavovateľ edície usiloval sa skutočne pri výbere dokumentov podať nielen to, čo je aj pre širšie obecnstvo pútavé, zaujímavé a poučné, ale v poznámkovom materiáli usiloval sa nám sprístupniť obsah veľkého počtu dokumentov tak, aby sa tieto stali zrozumiteľnými i pre tých, ktorí nie sú dostatočne oboznámení s národnostnou problematikou. Už po vyjdení prvého dielu *Dokumentov* je zjavné, že Kemény sa podujal na veľmi záslužnú prácu a treba si len priať, aby sa jeho edícia stala skutočne začiatkom nového obdobia vzájomnej spolupráce historikov národov, ktoré žily pred r. 1918 v niekdajšom Uhorsku. Porozumenie, aké prejavil Kemény pri publikovaní väčšiny dokumentov i pri ich

výbere ukazuje, že maďarská, marxisticky orientovaná historiografia je už skutočne na nových cestách, na cestách, ktoré ukázal pred takmer 40 rokmi J. V. Stalin vo svojom diele *Marxizmus a národnostná otázka*. Vychodiac z tohto diela, základného pre štúdium národnostnej problematiky, bude možno spracovať náležite a jedine úspešne bohatý materiál, ktorý čiastočne sprístupňuje Kemény a v celej bohatosti je k dispozícii v archívoch bývalých ústredných úradov Uhorska, materiál o národnostnej otázke v Uhorsku, ktorej spracovanie nám môže názorne ukázať, ako chybné sa riešila úprava národnostnej otázky pred r. 1918 a poučí nás súčasne aj o tom, ako upraviť pomery v živote národov, ktoré majú žiť spolu tak, aby vzájomnou spoluprácou uskutočnili úlohy, ktoré naša veľká doba stále nastoľuje.

Fr. Bokes

PAVOL PACH ZSIGMOND, K PROBLÉMOM PŮVODNEJ AKUMULÁCIE KAPITÁLU V UHORSKU. Vydalo nakladateľstvo SAV, Bratislava, 1952, str. 150.

Prechod ku kapitalistickému spoločenskému zriadeniu tak u nás, ako aj v iných krajinách sa mohol uskutočniť len vtedy, keď sa už v starom, odumierajúcom feudálnom zriadení vytvorili pre to podmienky. Pravda, proces vytvárajúci nástup kapitalizmu nie je nijakým jednotvárnym, stereotypným pochodom. Jeho časový priebeh, ako aj formy priebehu a nakoniec i jeho dosah sa menia podľa špecifických podmienok tej-ktorej krajiny.

Preto, ak chceme správne hodnotiť buržoáznú premenu, vznik kapitalizmu v Uhorsku a celý rad špecifických problémov, ktoré s touto premenou súvisia, musíme si nevyhnutne položiť otázku, aké to boli podmienky, ktoré zapríčinili, že sa buržoázna premena uskutočnila v Uhorsku o 3 storočia neskoršie ako v Anglicku, o viac ako pol storočia neskoršie ako vo Francúzsku a pod. a že i svojím priebehom sa v mnohom líši od buržoázných prerodov tej-ktorej krajiny.

Na tieto otázky môže historik odpovedať správne len vtedy, keď si ozrejní proces, v ktorom sa rodily podmienky vzniku kapitálu, t. j. proces pôvodnej akumulácie a keď si všimne, za akých historických okolností tento proces prebiehal.

Staršia, buržoázna slovenská historiografia sa týmto problémom vôbec nezaoberala a preto nevedela a nemohla správne vysvetliť otázky súvisiace s nástupom kapitalizmu na Slovensku, resp. v Uhorsku.

Z uvedených dôvodov a vzhľadom na dôležitosť témy Historický ústav SAV vydal v slovenskom preklade štyri štúdie mladého maďarského historika P. Pacha Zsigmonda pod názvom *K problémom pôvodnej akumulácie kapitálu v Uhorsku*. Štúdie s. P a c h a sú v tomto smysle priekopníckou prácou.

Všetky štyri štúdie sú v podstate aplikáciou a rozvojením Marxovho učenia o pôvodnej akumulácii kapitálu (*Kapitál* I, kap. 24) na uhorské pomery. Vychádzajú zo základnej Marxovej tézy charakterizujúcej pôvodnú akumuláciu kapitálu ako proces, ktorý vytvára kapitálový vzťah, ako proces odlučovania výrobcu od výrobných prostriedkov, od vlastníctva podmienok práce, ako proces, ktorý priemieňa jednak spoločenské, životné a výrobné prostriedky, jednak bezprostredného výrobcu na námezdného robotníka (M a r x, *Kapitál* I, 570).

Prvá štúdia zaradená do prekladu *Majerské hospodárenie a vyvlastňovanie roľníkov v Uhorsku v XVII. stor.* vyvracia názory buržoázných historikov na

rozvoj majerského hospodárenia v tomto období. Autor tu bojuje proti pokusom falšovať otázky súvisiace so vznikom a rozširovaním majerov a majerského hospodárenia. Na početných prípadoch, a to zvlášť zo Slovenska, dokazuje — na rozdiel od buržoázných historikov — že vznikanie a rozširovanie majerov a majerského hospodárenia bolo spojené už v tomto období s vyvlastňovaním a zvýšeným vykorisťovaním širokých poddanských más, a to priamo i nepriamo. Priamo tým, že zemepáni zaberali poddanskú, kultivovanú pôdu a na druhej strane tým, že rozširovaním majerského hospodárenia stupňovali v nebývalej miere robotové povinnosti. Ďalej tu vyvracia teórie buržoázných historikov o domnelom úpadku majerského hospodárenia v XVII. stor. Autor na mnohých prípadoch dokazuje, že i napriek retardačným činiteľom, napriek „tureckému plieneniu“ a „nemeckému drancovaniu“ pozorujeme i v XVII. stor. napredovanie a ďalšie rozširovanie majerského hospodárenia a tým i rast počtu ľudí postihnutých týmto procesom.

Druhá štúdia *Vyvlastňovanie roľníctva v Uhorsku ako dôsledok pôvodnej akumulácie* si predovšetkým všima rast ožobračených más, „vyvlastňovanie pôdy vidieckeho výrobcu, roľníka, tvoriace základ celého tohto procesu“ (t. j. pôvodnej akumulácie). Prvý, „strašný podnet“ k tomu vidí autor, na rozdiel od Anglicka, nie v reformácii, ale v protireformácii. Ďalší proces pauperizácie ľudu v XVII. a XVIII. stor. vysvetľuje autor rozkladom niektorých feudálnych složík: zaníkaním familiarity, prepúšťaním služobníctva jednotlivých magnátskych dvorov, rozpúšťaním „národného“ vojska a posádok pevností, spojeným hneď aj s rozbúraním niektorých hradov a pevností (sú to všetko sprievodné javy upevňovania absolutistickej monarchie). Toto sa všetko odohrávalo na území Slovenska vo zvýšenej miere a postihovalo najmä náš ľud. (Prevažnú časť Uhorska v XVII. stor. okupovali Turci). Toto je u nás obdobie „hôrnych chlapcov“, zbojníkov, obdobie, v ktorom vzniká ľudová jánošíkovská tradícia.

Ďalej autor poukazuje tiež na niekoľko dôležitých odchyliet od anglického vývinu. Marx v súvislosti s pôvodnou akumuláciou hovorí, že tam, kde sa začína kapitalistická éra, „je zrušenie poddanstva dávno skutkom“. V Uhorsku pozorujeme v tejto dobe práve opak. Do tohto obdobia spadá utuženie poddanstva, počiatok tzv. druhého nevoľníctva. Jednu z hlavných príčin ekonomickej zaostalosti a tým aj odlišnosti od anglického vývinu vidí autor v presunutí obchodného ťažiska a obchodných ciest zo Stredomoria na západ. Táto hospodárska zaostalosť Uhorska a jeho stále väčšia závislosť od vyvinutejšieho rakúskeho trhu už v tejto dobe podmieňuje spomínané odlišnosti od anglického vývinu.

V Uhorsku v XVII. stor. dochádza k zvýšenému obehu tovarov, ktorých konzument je predovšetkým šľachta. Aby získala potrebné peniaze, pristupuje k hospodáreniu vo vlastnej režií. S týmto súvisí zaberanie urbáriálnej pôdy a súčasne aj zvyšovanie robotovej renty, ktorá rastie nepretržite už od XVI. stor. Súčasne sa však zvyšuje aj renta naturálna a peňažná a pod jej ťarchou v mnohých prípadoch roľník sám opúšťa pôdu a stáva sa ubehlíkom.

Najmä na začiatku XVII. stor. dochádza u nás k masovému úteku poddaných od pôdy a súčasne aj k násilnému zaberaniu urbáriálnej pôdy šľachtou.

Od konca XVIII. stor. ožobračovanie roľníckych más dostáva takú podobu a charakter, aký označuje Marx za typický pre Anglicko v XVI. stor. Rastie hospodárske vykorisťovanie a súčasne i mimoekonomické násilie. Súvisí to na-

jmä s celkovou hospodárskou zaostalosťou Uhorska a s jeho jednostrannou závislosťou od rakúskeho trhu.

Tento osobitný charakter Uhorska súvisí s koloniálnou politikou Habsburgovcov, ktorú uskutočňovali v Uhorsku. S týmto problémom sa zaoberá druhá štúdia P. Pacha Zsigmonda, *Koloniálny systém ako prekážka pôvodnej akumulácie kapitálu v Uhorsku pred r. 1848*. Autor si v nej všima druhú tvár pôvodnej akumulácie — hromadenie bohatstva (peňazí) a dokazuje, že rakúsky absolutizmus praktikovaním koloniálnej politiky voči Uhorsku, systémom protekcionizmu, štátnych dlhov a úverovým systémom, ktoré Marx označuje za zdroje pôvodnej akumulácie, spomalil v Uhorsku prechod od feudálneho spôsobu výroby ku kapitalistickému. Všetky Marxom charakterizované momenty pôvodnej akumulácie, hovorí autor, „neuplatňovali sa v prospech Uhorska, ale opačne, v jeho neprospech... vzhľadom na Uhorsko mali opačný účinok: prechod sťažovali a spomaľovali. Konzervovali na dlhú dobu zaostalosť našej krajiny“.

Súčasne sa autorovi podarilo do nového svetla postaviť aj niektoré iné problémy, najmä osvetliť z celkových medzinárodných súvislostí príčiny koloniálnej politiky voči Uhorsku, taktizovanie Viedne v protitureckom oslobodzovacom boji, nové hodnotenie vlády a reformiem Márie Terézie, Jozefa II. a pod.

Poslednú štúdiu *Podmienky kapitalistickej výroby v uhorskom hospodárstve r. 1848* napísal autor časove pred predchádzajúcimi štúdiami. V podstate sa aj táto práca zaoberá problémom vyvlastňovania a ochudobňovania ľudu, ako aj otázkou kapitalizácie výrobných prostriedkov a výrobných vzťahov. Podrobnejšie sa zaoberá formami vyvlastňovania v prvej polovici XIX. stor. Práca je dobrým materiálovým doplnkom k predchádzajúcim štúdiám a ukazuje, aké boli hospodárske príčiny revolúcie r. 1848.

Uvedené štúdie P. Pacha Zsigmonda znamenajú nesporne prínos do poznania historického vývinu obdobia rozkladajúceho sa feudalizmu a odkrývajú v mnohom príčiny a podmienky buržoázneho prerodu v Uhorsku. Uplatňuje v nich Marxovo učenie o pôvodnej akumulácii v Anglicku. Zdá sa však, že v niektorých otázkach aplikuje Marxove poučky na uhorské pomery dosť mechanicky. Napr. v prvých fázach pôvodnej akumulácie do XVIII. stor. je diskutabilné, či ožobračovanie a vyhánanie poddaných z pôdy bolo dôsledkom len pôvodnej akumulácie, vzniku majerov, alebo dôsledkom i vojenských akcií, ktoré tu prebiehali. Domnievame sa ďalej, že odcudzovanie, resp. nadobúdanie pôdy za reformácie alebo protireformácie preto, že to tak bolo v Anglicku, nemusí byť ešte zjavom pôvodnej akumulácie v Uhorsku. O pôvodnej akumulácii môže byť reč len vtedy, keď hromadenie majetku na jednej strane je sprevádzané odlučovaním más výrobcov od pôdy, z ktorých vznikajú „proletárski psanci“. I keď sú tu určité priznaky, celkove však môžeme povedať, že sú to ešte bežné feudálne spôsoby získavania majetkov.

Súdruh Pach v priebehu skúmania akumulácie skúmal v širokom meradle vznik bezmajetných más postihnutých pôvodnou akumuláciou, ale i tu sa príliš strnulo pridržiaval anglického vzoru. Nevšimol si, aspoň nie dostatočne, ako sa z roľníkov, poddaných stávajú proletári, resp. kedy a ako sa stali námezdnými robotníkmi. Napr. feudálne vykorisťovanie, ale aj iné momenty v XVII. a XVIII. stor., zvlášť v slovenských župách, zapríčinili hromadné úteky z pôdy, ktoré si všimol aj autor. Toto však ešte nevedlo k vytvoreniu „proletárskych

psancov“, ktorí by zabezpečovali svoju existenciu predávaním, v kapitalistickom smysle, vlastnej pracovnej sily. Takýto poddaný sa obyčajne usadzoval na majetkoch iného zemepána, kde prevažne znovu prijímal feudálne záväzky, čiže stával sa poddaným. Teda nevedlo to ešte k vytvoreniu kapitalistických výrobných vzťahov a keď, tak autor na to nepoukázal.

Domnievame sa, že autor, i keď rozobral jednotlivé momenty pôvodnej akumulácie, neukázal dostatočne, ako sa rozkladala feudálna ekonomická základňa a ako sa už v lone feudalizmu vytvárala nová, kapitalistická ekonomická základňa, čiže nedostatočne odlišoval staré od nového. Treba tiež pripomenúť, že si nedostatočne všimol domácu akumuláciu kapitálu a hlavne jej uplatnenie.

Najzávažnejší nedostatok však vidíme v tom, že autor, ako to i sám priznáva v úvode k slovenskému vydaniu, pri skúmaní otázok pôvodnej akumulácie nebral zreteľ na mnohonárodnostný charakter Uhorska. Skúmal síce pôvodnú akumuláciu v teritoriálnom smysle s celouhorského hľadiska, teda zahrnul sem i územia národností a značná časť ním použitého materiálu sa vzťahuje práve na územie dnešného Slovenska. Tu však nevystihol druhú zvláštnosť procesu pôvodnej akumulácie v Uhorsku, že tento proces sa dial v mnohonárodnostnom štáte. Môžeme povedať, že uvedené práce nielen že neriešia tento problém, ale ho ani len nenahadzujú. Tým sa problematika pôvodnej akumulácie, ako aj hodnotenie jednotlivých historických otázok, ktoré s ňou súvisia, značne zužujú, a tak vypadajú dôležité súvislosti, bez ktorých nemožno správne pochopiť a hodnotiť ani dejiny jednotlivých národností, resp. národov Uhorska a tým menej dejinné otázky Uhorska ako štátneho celku. Takto sa stalo, že mnohé otázky súvisiace s pôvodnou akumuláciou, ako napr. otázka koloniálnej závislosti vyznieva v autorovom hodnotení ako národnostný problém len maďarský a aj hodnotenia odbojov uhorskej, resp. maďarskej šľachty proti Habsburgovcom dostávajú nacionálne podfarbenie, hoci otázka koloniálnej závislosti sa dotýkala všetkých národov, resp. národností Uhorska. A nakoniec bez širšieho poňatia pôvodnej akumulácie nemôžeme správne pochopiť ani boj maďarského národa za slobodu v rokoch 1848—49, ako aj skutočnosť, že v boji proti koloniálnej závislosti sa nepodarilo vytvoriť jednotný front všetkých národností Uhorska a pod.

Tieto nedostatky bude treba v ďalšej práci tak na strane maďarskej, ako aj na strane slovenskej odstraňovať a ďalším bádáním a shromažďovaním materiálu budovať na základoch, ktoré autor svojou prácou položil. Celkove o práci P. Pacha Zsigmonda môžeme povedať, že je prínosom pre správne chápanie mnohých otázok uhorských dejín. Novým hodnotením utvárania sa podmienok kapitalistickej premeny sohráva práca, ako sme to už zdôraznili, dôležitú úlohu.

J. Mésároš

W. Z. FOSTER, NÁSTIN POLITICKÝCH DĚJIN AMERICKÉHO KONTINENTU. Preložili J. Starý, M. Glozar a L. Šroňková. Vydalo Štátne nakladateľstvo politickej literatúry, Praha 1953. Strán 664.

V poslednom čase dostáva sa do rúk slovenských čitateľov stále viac kníh, ktoré vypínajú aspoň čiastočne značný nedostatok prístupnej, historickej marxistickej literatúry o všeobecných dejinách, hlavne nových a najnovších.

Knihou *Nástin politických dejín amerického kontinentu* z pera predsedu Ko-

munistickej strany USA W. Z. Fostera máme možnosť prvýkrát sa soznámiť s dejinami tohto svetadiela vcelku. Význam knihy zväčšuje skutočnosť, že podáva prehľadný náčrt a marxistický výklad hlavných problémov z dejín tzv. latinských krajín, o osudoch ktorých hlavne u mladšej generácie panujú iba veľmi hmlisté predstavy.

Ťažisko knihy je v období po úspešných oslobodzovacích vojnách amerických krajín, v období viac-menej samostatného vývinu novovzniknutých štátov. Predchádzajúca, prvá časť, nazvaná Koloniálne obdobie, ukazuje revolučný význam dobytia amerických krajín európskymi kolonizátormi, jeho vplyv na prechod z nižšieho spoločenského zriadenia k vyššiemu. Tento prechod, spojený s neslýchanými násilnosťami bielych „civilizátorov“, s vyvraždením miliónov Indiánov, s ich zotročením v doloch a na latifundiách je súčasne i počiatkom stáročného boja Indiánov proti utlačovateľom. Na tento boj naväzuje a stále viac sa dostáva do spoločného riečišťa dodnes trvajúci zápas bielych i čiernych nevoľníkov. V tejto časti knihy venuje autor hodne pozornosti úlohe cirkvi, najmä v juhoamerických a stredoamerických kolóniách. Katolícka cirkev nielen že požeňuje vraždenie a zotročovanie domorodého obyvateľstva i privázaných černochoch, ale aj sama sa aktívne zúčastňuje delenia kontinentu, zakladá vlastné kolónie nie menej surovým spôsobom ako vláda. Veľký význam má úloha cirkve i v neskoršom období. V jej vplyve autor vidí jednu z príčin, prečo sa v buržoáznej revolúcii neuskutočnilo rozdelenie pozemkov roľníkov. Mocné latifundiá, naopak, po oslobodzovacích vojnách ešte vzrástly, staly sa pevnou oporou spolupráce reakčných síl — veľkostatkárov a veľkostatkára-cirkve. V tom je jedna z príčin zaostalosti latinských krajín, ktorú môžeme sledovať podnes. Kým v bývalých anglických a francúzskych kolóniách bolo nastolené buržoáznodemokratické zriadenie, pre latinské krajiny sú charakteristické otvorené diktatúry s časťou výmenou vlád a diktátorov. Autor veľmi výstižne odhaľuje podstatu týchto tzv. „revolúcií“, ktoré, i keď niekedy vznikajú z hnutia nespokojných ľudových mas, sú iba výrazom boja jednej skupinky latifundistov a buržoázie proti inej skupine (napr. pestovateľov kávy proti pestovateľom bavlny). Takýchto „revolúcií“ bolo napr. v Bolívii už vyše 60.

Hlavnú pozornosť však autor venuje skutočným revolúciám, základným sociálnym zmenám v dejinách amerických krajín. Takými bol po rozbití primitívneho indiánskeho zriadenia rad národnooslobodzovacích bojov a vojen v rokoch 1776—1837, v ktorých sa americké kolónie vymanily z panstva Španielska, Portugalska, Anglicka, Francúzska. Takými boli i veľké revolučné hnutia otrokov na Haiti i v iných krajinách, občianska vojna v Spojených štátoch severoamerických v rokoch 1861—65 a konečne revolúcia v Mexiku, ktorá od r. 1911 v krajine uskutočnila základné zmeny sociálne a politické.

Po národnooslobodzovacích vojnách stále výraznejšie prichádzajú do popredia sily predurčené do viesť oslobodenie svojich národov až do konca. Mladá, rastúca robotnícka trieda si v ťažkých zápasoch uvedomuje nevyhnutnosť vlastných organizácií, samostatného postupu nielen v hospodárskych, ale aj v politických zápasoch. V latinských krajinách tamajším bojovným robotníckym triedam pripadá popri boji s vlastnými vykorisťovateľmi veľmi skoro i ďalšia zodpovedná úloha: bojovať v prvých radoch proti zapredávaniu svojej vlasti domácimi latifundistami i priemyselnou buržoáziou cudzím imperialistom.

Z nich najnebezpečnejší je imperializmus USA. Už od počiatku minulého storočia sa stavia do pózy „protektora“ všetkých amerických krajín, nahrádzajú postupne „protektorstvo“ stále nezahalenejším hospodárskym i politickým porobením. Pritom imperializmus USA napriek demokratickej maske hrá úlohu žandára reakcie, okamžite potláča akékoľvek pokusy o osamostatnenie, o rozvoj vlastného priemyslu, akýkoľvek pokus o „liberálny“ postoj k robotníckemu alebo proste demokratickému hnutiu. Početné vojenské intervencie, stovky USA inšpirovaných „revolúcií“, štátnych prevratov, občianskych i medzinárodných vojen po celom kontinente sú toho výrečným svedkom. Význam tohto dlhoročného, a najmä v poslednom čase silnejúceho zápasu medzi rozpínavým imperializmom USA na jednej strane a robotníckou triedou s komunistickými stranami v čele protiimperialistického frontu amerických národov na strane druhej, zvlášť vynikne, ak si uvedomíme, že silné pozície v Latinských krajinách sú dôležitou súčasťou blúznivého plánu imperialistov USA na dobytie svetovlády. Skutočnosť, že v Juhoamerických zemiach sa veľmi ostro stretávajú záujmy mnohých imperialistických zemí ešte význam tamojšieho vývinu podtrháva.

V tretej časti hlavnou náplňou sú práve zápasy Komunistických strán i ostatných robotníckych organizácií amerických zemí proti vlastnej i cudzej buržoázii, za vymalenie sa z vlivu reformizmu, anarchizmu, syndikalizmu a ostatných maloburžoáznych ideológií. Veľkým prínosom tejto časti knihy sú kapitoly o národnostnej otázke v amerických zemiach, o fašizme a jeho zvláštnych formách v rôznych amerických štátoch, o úlohe prezidenta Roosewelta a iné.

Jasný marxistický pohľad, zaradenie faktov do celkového vývoja dejín umožnil autorovi v týchto často prekrúcaných a zahmlievajúcich otázkach ukázať správne stanovisko.

Práve tento jasný a jednoznačný pohľad na základné otázky dejín amerických zemí, na revolučné tradície i z celého historického vývinu plynúce perspektívy národov Ameriky sú hlavným prínosom práce W. Z. Fostera. Jeho kniha odhaľuje dávnych nepriateľov amerických národov, dáva pokrokovým činiteľom orientáciu o čo sa môžu oprieť v svojom zápase proti silám fašizmu.

Nám umožňuje lepšie chápať priebeh tohto, pre udržanie mieru tak dôležitého boja.

E. Lipták

BALLA ALADÁRNÉ, AZ 1930 SZEPTEMBER 1. — ÉBRED A VÖRÖS HOLLANP. Druhé, prepracované vydanie Ústavu maďarského robotníckeho hnutia, vydavateľstvo Szikra, Budapešť 1952. Strán 140.

1. september 1930 je deň obratu v triednom zápase maďarského robotníctva. Za 11 rokov kontrarevolúcie v horthyovskom fašistickom Maďarsku je to prvé bojové vystúpenie stotisícových mäs na uliciach Budapešti a iných miest a priemyselných stredísk Maďarska. Na čele tohto revolučného masového boja stála Komunistická strana Maďarska, ktorá od porážky maďarskej komúny pracovala v neopísateľne ťažkých podmienkach ilegality, fašistickej perzekúcie, sociálnodemokratického udavačstva a zrady. Tento boj sa odohráva v čase, keď vodcu KSM, Mátyása Rákosiho, vtedy už päť rokov trýznili v horthyovských fašistických väzeniach.

V prvých dvoch kapitolách publikácia podáva všeobecný prehľad hospodár-

ských pomerov, postavenia robotníckej triedy a chudobného roľníctva Maďarska v prvých rokoch hospodárskej krízy. Je to otriasajúci obraz hladu a biedy, státisícovej nezamestnanosti, fašistického útlaku pracujúcich más a na druhej strane obraz nadmerne prehnaného prepychového života polofeudálnych a veľkokapitalistických panujúcich tried.

Už víťazstvo kontrarevolúcie, víťazstvo polofeudálnej a veľkokapitalistickej triedy r. 1919 umožnilo a podporilo zradné peyerovské vedenie maďarskej sociálnej demokracie. A bola to peyerovská sociálna demokracia, ktorá priamo pomáhala a priamo bola pilierom pri upevňovaní fašistickej diktatúry. Tieto skutočnosti osvetľujú druhé dve kapitoly.

S ťažkým, hrdinským bojom Komunistickej strany Maďarska sa soznámime v ďalšej, v piatej kapitole. Soznámime sa s formami boja, ktoré si zvolila KSM, ako vedela legálne využiť nekomunistické organizácie, ako bojovala za väčšinu robotníckej triedy, ako vždy znova a znova dopĺňala fašistickou perzekúciou zdecimované rady svojho vedenia i členstva, ako postupne vydobýjala vodcovské postavenie v masách proletariátu bojom proti sociálnodemokratickým udavcom, proti zradnej sociálnej demokracii.

Pomery sa stále zhoršovali, nezamestnanosť, bieda a hlad rástly a s tým i nespokojnosť celej robotníckej triedy a ostatných pracujúcich. Sociálna demokracia, verný služobník buržoázie, usilovala sa odzbrojiť nespokojnosť širokých más. A preto — ako to výstižnými príkladmi uvádza šiesta kapitola — vytiahla zo zásuvky v rezerve udržované heslá a požiadavky falošne ľavičiarске. Nemohla si nevšimnúť až hrozivú už nespokojnosť pracujúcich, musela niečo urobiť, aby svoj už aj tak veľmi zoslabnutý vplyv na masy nestratila úplne. Preto vyhlásila generálny štrajk a chcela usporiadať tichú, nemú manifestáciu a tým zahnať vlnu revolučného rozhorčenia do slepeho ramena. Ale KSM vyzvala proletariát, aby si nedal nasadiť sociálnodemokratický náhubok, ale aby premenil manifestáciu 1. septembra na hlasnú, bojovú demonštráciu.

A 1. september 1930 sa stal z tichej, nemej manifestácie — ako ju chcela mať sociálna demokracia — hlasnou, bojovou demonštráciou pod vedením Komunistickej strany Maďarska, stal sa z manifestácie hospodárskeho rázu bojovým politickým vystúpením maďarského proletariátu. Siedma kapitola podáva pravdivý obraz hrdinstva pracujúcich más bojujúcich pod vedením komunistov, keď zo stovák tisíc hladných úst hrmely heslá „Chlieb a prácu! Preč s vládou! Preč s buržoáziou! Preč so zradcami robotníkov! Nech žije diktatúra proletariátu“. A ešte nezahalenejšie sa ukázala práve v tento deň sociálna demokracia ako podlý zradca záujmov robotníckej triedy a lokaj buržoázie. Túto zradu odhaľujú aj citáty z buržoáznej tlače, uvedené v ôsmej kapitole, ktoré vyjadrujú nespokojnosť buržoázie nad neschopnosťou vodcov sociálnej demokracie udržať „pokoj a poriadok“.

V svetovej komunistickej tlači a v medzinárodnom robotníckom hnutí vyvolalo toto bojové vystúpenie maďarského proletariátu veľké nadšenie a zároveň veľký odpor proti brutalite a teroru horthyovského fašizmu, ktorú použil pri potlačení demonštrácie. Tento prehľad medzinárodnej odozvy uvádza: „Komunistická strana Československa v letákoch českého, nemeckého a maďarského znenia oboznamovala s udalosťami 1. septembra a vyzvala českú (rozumej československú — pozn. recenz.) robotnícku triedu usporiadať demonštrácie 4. sep-

tembra ako výraz svojej sympatie.“ Táto kapitola prináša aj vlastné zhodnotenie 1. septembra 1930 ako obratu v robotníckom hnutí Maďarska.

V závere sa správne konštatuje, že „1. september 1930 sa dôstojne radí medzi také mohutné masové boje a demonštrácie maďarskej robotníckej triedy, ako sú 1. máj 1890, 15. september 1905, „krvavý štvrtok“ 23. mája 1912, prvý slobodný máj 1. mája 1919 a 15. marec 1942“.

Autorka pútavo spracovala tematiku, jednotlivé kapitoly podávajú presvedčivé dôkazy napísanej témy. Opis samotných bojových udalostí 1. septembra 1930, správne poukázanie na ozvenu v tábore buržoázie, ako aj v medzinárodnom robotníckom hnutí potvrdzujú historický význam tohto dňa. Veľmi vhodne využíva citáty z dokumentov a publikáciu spestrujú fotografie priamo z demonštrácie, ako aj fotokópie niektorých dokumentov. Z. Rabay

KARÁCSONYI BÉLA, AZ 1514 ÉVI MAGYARORSZÁGI PARASZTHÁBORŰ, MOHÁCS; Vydala Szikra Budapešť 1952, strán 44.

Karácsonyiho štúdiá sa zaoberá dvoma ústrednými problémami uhorských stredovekých dejín — sedliackou vojnou r. 1514 a katastrofálnou porážkou uhorských vojsk v bitke pri Moháči, nasledujúcou dvanásť rokov po nej. Obmedzený rozsah štúdie, vlastne vydanej prednášky, ktorá bola prednesená na vysokej škole Maďarskej strany pracujúcich, nedovolil, aby sa autor oboma problémami zaoberal podrobnejšie. Išlo mu najmä o zásadné zhodnotenie nielen spomenutých dvoch udalostí, ale aj celej doby, ktorá im predchádzala a ich osudných dôsledkov pre ďalší dejinný vývoj Uhorska.

Obe udalosti postavil autor do úzkej vzájomnej súvislosti. Sedliactvo, porazené a zničené šľachtou v sedliackej vojne r. 1514, predstavil ako jedinú silu schopnú zachrániť Uhorsko pred takou hanebnou vojenskou porážkou, ako bol Moháč. Vinu za túto porážku prisúdil autor egoistickej šľachte, ktorá po smrti kráľa Mateja vynaložila všetky sily na to, aby zničila veľké dielo jeho a jeho otca — silný centralizovaný štát so stálou armádou. Karácsonyi rozhodne odmietol tvrdenie niektorých buržoáznych historikov, ktorí svaľovali vinu za moháčsku porážku na sedliakov, tvrdiac, že vojnou proti šľachte rozbili národnú jednotu a oslabili obranné sily štátu.

Vo svolaní križiackej výpravy proti Turkom vidí autor čin, ktorým chcela vládnúca trieda odvieť pozornosť sedliackych más od stáleho zvyšovania vykorisťovania, ktorého sa dopúšťala vysoká šľachta, ktorá si po zničení centralizovanej panovníckej moci počínala v štáte úplne svojvoľne.

Na sporoch svetských a cirkevných magnátov, vysokej a strednej šľachty ako celku ukázal, že i vo vládnúcej triede boli veľké rozpory, ktoré však v čase boja so sedliakmi ustúpily do pozadia. Zápoľský, veliteľ vojsk strednej šľachty, priamo sa pretekal v ukrutnom ničení povstálých sedliakov s magnátskymi vojskami Báthoryho.

Hlavné príčiny porážky sedliackeho povstania vidí Karácsonyi v tom, že sedliactvo samo nebolo schopné vytvoriť nový spoločenský poriadok a čas, ktorý by postavil na jeho čelo buržoáziu, bol ešte veľmi ďaleko. Slobodné kráľovské mestá, ktoré predstavovali túto buržoáziu, predovšetkým maloburžoáziu, zaujali voči sedliactvu kolísavý postoj a boli skôr jeho nepriateľom ako spojencom. Feudalizmus v XVI. stor. nebol ešte podľa autora v takom štádiu úpad-

ku, že by ho bolo možné zničiť a nahradiť novým — buržoáznym spoločenským poriadkom. K porážke sedliackych vojsk značne prispela aj ich nedostatočná vojenská organizácia. V pripútaní sedliakov k pôde po r. 1514 vidí autor značnú brzdu hospodárskeho rozvoja krajiny.

Moháčsku porážku, ako sme už spomenuli, pokladá za nevyhnutný dôsledok predchádzajúcej doby. Otázku účinnej obrany proti Turkom úzko spojil s existenciou centralizovaného štátu, opierajúceho sa o stále vojsko a, pravda, aj o armádu vytvorenú v čase nebezpečenstva z vlastenecky citiacich sedliakov. Na demonštráciu tohto tvrdenia uviedol príklad Jána Hunyadiho, ktorý svojim protitureckým ťažením v polovici XV. stor. zachránil Uhorsko i strednú Európu od tureckého nebezpečenstva. Pri Moháči nedalo tureckému sultánovi veľa práce poraziť uhorské vojská predovšetkým preto, že ich vojaci, regrutujúci sa z masy porazených sedliakov, nevedeli, za čo bojujú.

Autor materiál svojej štúdie dobre zvládol, najmä po ideologickej stránke a ak jeho prácu posudzujeme ako prednášku, treba jej za plus pripočítať i dobrý rečnícky spád a plynulosť.

A. Špiesz

KOSSUTH LAJOS AZ UTOLSÓ RENDI ORSZÁGGYŰLÉSEN 1847/48. (DOKUMENTY O ČINNOSTI L. KOSSUTHA V UHORSKOM SNEME R. 1847/48.) Vyšlo ako I. sväzok edície Kossuth Lajos 1848/49-ben v rámci Kossuth Lajos összes munkái (sväzok I.) v sérii Fontes rerum hungaricae aevi recentioris. Pre tlač pripravil a úvodnú štúdiu napísal István Barta. Vydala Maďarská historická spoločnosť nákladom Akadémiai kiadó. Budapest 1951. Strán 772.

Maďarská historická spoločnosť vzala si za jednu zo svojich hlavných úloh uverejniť rozsiahly dokumentárny materiál týkajúci sa činnosti jednej z najvýraznejších postáv novodobých uhorských dejín, Ludovíta Kossutha, ktorému maďarská buržoázna historiografia nevenovala v minulosti takú pozornosť, aká mu patrí vzhľadom na jeho úlohu v maďarskej revolúcii r. 1848—49. Sté výročie revolučných udalostí v rokoch 1848/49, ako aj 150. výročie narodenia hlavného stroju týchto udalostí, L. Kossutha, boly podnetom Maďarskej historickej spoločnosti, aby napravila všetko, čo zameškala v minulosti maďarská buržoázna historiografia, ktorej Kossuthova postava a činnosť nijako nebola sympatická, najmä nie v období rakúsko-uhorského dualizmu (ale ani za režimu M. Hortyho), ktoré obdobia boly popretím snáh, aké vyvíjal a o aké bojoval za svojho života Kossuth. Po vydaní rozsiahleho materiálu, vzniklého Kossuthovou činnosťou ako redaktora a vydavateľa Országgyűlési tudósítások (Zprávy snemové), vydáva teraz Maďarská historická spoločnosť v rámci edície Fontes rerum hungaricae aevi recentioris ďalšiu časť Kossuthových písomností, ktoré sa týkajú rokov 1847/49 a krátko predchádzajúceho obdobia, v ktorom sa pripravovali a zrely revolučné udalosti r. 1848. Prvý sväzok edície materiálu *Ludovít Kossuth 1848—49-ben* obsahuje materiál, ktorý vznikol väčšinou priamou a nepriamou Kossuthovou činnosťou a v súvislosti s ňou v čase konania posledného uhorského stavovského snemu v rokoch 1847/48. Sostavenie edície sverila Maďarská historická spoločnosť Štefanovi Bartovi, ktorému sa podarilo shromaždiť bohatý materiál jednak z archívnych fondov peštianskych, viedenských, ako aj z iných prameňov, z ktorých mnohé už boly aj publikované (časopisecké). Pravda, publikovaný materiál i tak nie je úplný a sostavovateľ edície konštatuje,

že na škodu celkového poznania činnosti L. Kossutha mnohé jeho dôležité prejavy sa nezachovali práve z týchto čias, ktoré sa vyznačovali viac činmi ako smyslom pre ich literárne zachytenie. Sostavovateľ edície Barta napísal obsírnú úvodnú štúdiu na okraj vydania dokumentov o Kossuthovej činnosti v rokoch 1847—48, v ktorej sa nedotýka len edičnej praxe, ktorú uplatňoval pri zostavovaní a vydávaní prameňov, ale obsažne sa zaoberá aj hlavnými udalosťami, ktoré tvoria podstatu a smysel Kossuthovej činnosti pred svolaním posledného uhorského stavovského snemu a v čase konania tohto snemu, ktorého činnosť vyvrcholila v revolučných udalostiach marcových a aprílových r. 1848. Bartov úvod umožňuje svojou informatívnosťou soznámiť sa s hlavnými problémami uhorskej predmarcovej politiky. Robí to však skutočne len so zreteľom na Kossuthovu činnosť a necháva stranou všetko, čo by tento zjednodušený obraz komplikovalo. Nedočítame sa preto ani v úvode, ale ani v dokumentoch nič o tom, čo sa týka napr. iných politických dejateľov tých čias, najmä národnostných. Bartova edícia dokumentov sústreďuje, prirodzene, svoju pozornosť len a len na osobnosť L. Kossutha a vyzdvihuje jeho účasť na pohnutých a rušných udalostiach, ktoré viedly k úspešnej zákonodarnej činnosti posledného uhorského stavovského snemu. Treba len ľutovať, že sostavovateľ nevenoval pozornosť, čo len aj zbežnú, činnosti iných členov uhorského stavovského snemu v rokoch 1847/48, napr. Ludovitovi Štúrovi, ktorý zastupoval mesto Zvolen a stal sa známym podobne ako Kossuth, svojím vystúpením v otázke zrušenia poddanstva. Práve Bartova publikácia Kossuthových dokumentov podnecuje nás k tomu, aby sme sa podrobnejšie zaoberali i Štúrovou parlamentnou činnosťou, ktorej slovenská historiografia venovala doteraz len malú pozornosť. Blížiaci sa rok 1956, rok stého výročia Štúrovej predčasnej tragickej smrti, mohol by byť vhodnou príležitosťou, aby sme podobným spôsobom, ako to robia Maďari s Kossuthovou postavou, pokúsili sa vydať dokumentárny materiál o Štúrovej činnosti v uhorskom sneme a vôbec materiál, ktorý sa vzťahuje na tento čas. Bolo by to treba urobiť v rámci širšie založenej akcie smerujúcej k vydaniu dokumentárneho materiálu nielen o činnosti L. Štúra, ale aj všetkých jeho spolupracovníkov a spolubojovníkov. Táto akcia bola síce už pred rokmi programovaná a urobily sa k nej aj prípravy, no napokon sa nič neurobilo. Príklad Maďarskej historickej spoločnosti mal by nás nabádať k podobnému podujatiu, aký ona uskutočňuje s pozostalosťou Kossuthovou.

Bartovu edíciu, ktorá obsahuje 185 samostatných čísel, rozdelil vydavateľ do štyroch častí. Do prvej zaradil dokumenty týkajúce sa príprav na konanie uhorského snemu v rokoch 1845—47, v druhej sú dokumenty o Kossuthovej činnosti na tomto sneme od jeho otvorenia 10. novembra 1847 až do 2. marca 1848, keď nastal obrat v rokovaniach snemu smerom k rozhodnejšiemu vystúpeniu tzv. opozície. V tretej časti sú dokumenty o Kossuthovom boji za uhorskú ústavu a napokon v štvrtej časti, rozsahove najmenej, sú shrnuté dokumenty o uzákonení a uskutočnení tzv. marcových zákonov, ktoré tvorily potom základ pre rozvíjanie nových pomerov v Uhorsku, ale aj východisko pre vytváranie revolučnej situácie, ktorá viedla k revolučným udalostiam v apríli r. 1849. Ďalšie sväzky edície prinášajú práve dokumenty o Kossuthovej činnosti v tomto období. Barta venoval vydaniu dokumentov všetku starostlivosť, pripojil potrebný poznámkový materiál, ako aj menný a vecný register.

Fr. Bokes

PH. S. FONER, DĚJINY DĚLNICKÉHO Hnutí V USA. Preložil V. Smrž a L. Krbečková-Mizerová. Vydalo Nakladatelstvo Rovnost, Praha 1952. Str. 576, cena Kčs 115.—.

Služobníci amerického imperializmu honosiaci sa vedeckými titulmi venujú nemálo úsilia snahe podprieť tézu o nadradenosti „amerického spôsobu života“ i „vedeckými“ argumentmi. Tak i buržoázni americkí historici nešetria papierom, chcúc dokázať, že dejiny USA nepoznajú nič podobného, ako sú prudké triedne zápasy medzi kapitalistami a robotníckou triedou, ktoré poznáme z dejín iných krajín.

Oproti takémuto zjavnému prekrucovaniu historickej pravdy statočne bojujú pokrokoví vedeckí pracovníci USA. Dielo jedného z nich, Ph. S. Fonera, *Dějiny dělnického hnutí v USA* jasne ukazuje čitateľovi obraz amerického kapitalizmu, základne protichodný od oficiálnej idyly „demokratickej spolupráce“ robotníckej triedy a buržoázie.

Tá časť diela Ph. S. Fonera, ktorú dostávame do rúk v českom preklade, zaoberá sa dejinami formujúcej a rozvíjajúcej sa robotníckej triedy USA od koloniálnych čias až po rok 1881, t. j. do vzniku Americkej federácie práce. Autor ukazuje, že od počiatku ešte len rodiaca sa robotnícka trieda stojí v prvých radoch boja za slobodu svojej americkej vlasti a že prostí pracujúci ľudia svojím rozhodným postupom prinútili zástupcov buržoázie presadiť na tú dobu revolučné demokratické slobody.

Autor podrobne sleduje prvé kroky samostatných organizácií robotníctva, metódy boja a organizačné formy prvých trade unionov i politických strán. V ostrých zápasoch proti brutálnemu teroru buržoázie a za ňou stojacej štátnej moci si proletariát vybojoval nielen skrátenie pracovného času, zvýšenie miezd, určitú ochranu práce detí a pod., ale súčasne sa prekliesňoval cez smierlivé teórie utopických socialistov a agentov buržoázie k triednemu povedomiu. Autor ukazuje, koľko prekážok stálo v ceste správneho vývinu robotníckeho hnutia v krajine, do ktorej neustále prúdily zástupy prisťahovalcov z najrôznejších krajín a prostredí, v krajine, v ktorej popri námezdnjej práci existovalo nezastreté otroctvo miliónov černocho. Podrobne je v knihe rozvedená — nie vždy správne stavaná — otázka vplyvu ohromných plôch voľnej pôdy na robotnícke hnutie v USA.

S veľkým uznaním hodnotí autor zásluhy Marxa a Engelsa o rozvoj robotníckeho hnutia v USA. Tieto zásluhy nespočívajú len v ich priamych zásahoch, prípadne v práci ich žiakov, ale hlavne vo vyriešení základných otázok stojacich pred proletariátom v polovici minulého storočia.

Veľa pozornosti venuje Ph. S. Foner dejinám občianskej vojny v USA. Množstvom faktov podopiera tézu, že to bol americký proletariát, ktorý zaistil víťazstvo Severu nad otrokármi. Zásluhu na víťazstve majú tak početné dobrovoľnícke oddiely továrenských robotníkov, bývalých černošských otrokov i malých remeselníkov, ako aj hrdinské obetovanie sa ich rodín v zázemí. V týchto časoch zvlášť ostro vystúpil na povrch protiklad buržoázie ochotnej na kompromis s otrokármi a súčasne nesmierne bohatnúcej na podvodných vojnových dodávkach a na druhej strane chatrne oblečených a zásobovaných prostých bojovníkov aj ich žien a rodín, vydaných cez vojnu zvýšenému vykorisťovaniu.

V občianskej vojne americký ľud pocítil po prvýkrát i podporu medzinárod-

nej proletárskej solidarity, keď anglická robotnícka trieda napriek svojim bezprostredným hospodárskym záujmom zabránila svojej vláde intervenciu v prospech južných otrokárov a tak neobyčajne podporila Sever.

Po občianskej vojne s búrlivým rozmachom amerického kapitalizmu rastú i organizácie robotníckej triedy, silnie ich boj. Parížskou komúnou i rastom domáceho robotníckeho hnutia prestrašená americká buržoázia urýchlene upevňuje svoje panstvo, potláča demokratické práva, nasadzuje vo zvýšenej miere do robotníckych organizácií svojich agentov. Bez váhania používa orgány štátnej moci na teroristické akcie proti robotníctvu, akých obdobu nájdeme v máloktorej kapitalistickej krajine.

Desiatky zastrelených proletárov za veľkej železniarskej stávky v Pennsylvánii r. 1877 sú krvavým potvrdením hlavnej tézy významnej knihy Ph. S. Fonera, že napriek mnohým zvláštnostiam, tak ako vo všetkých kapitalistických štátoch, i dejiny USA sú vyplnené ťažkým zápasom vykorisťovaných s vykorisťovateľmi, proletariátu a buržoázie. A i keď ho autor otvorene nevyslovuje, predsa privádza čitateľa k jedine správne mu záveru. Že totiž konečné oslobodenie amerického proletariátu nemôže ísť inou cestou ako víťazným dovŕšením tohto dlhého triedneho boja konečnou porážkou buržoázie.

I napriek niektorým nedostatkom, ktoré vytkla autorovi sovietska kritika, táto kniha je pre nás veľmi cenná. Pomáha nám poznať a chápať tú Ameriku, na ktorú sa dívame s nádejou a v ktorú veríme — Ameriku prostých ľudí, ktorí ju vytvorili svojou prácou a ktorí stáli vždy na čele pokrokových hnutí amerického národa.

E. Lipták

ALBERT SOBOUL, NÁRODNÍ ARMÁDA ZA FRANCOUZSKÉ BURŽOASNÍ REVOLUCE (1789—1794). Vydalo Nakladateľstvo Rovnost, Praha 1951. Vyšlo v edícii Socialistická veda, sv. 12.

Štúdia profesora A. Soboula známeho u nás z väčšej práce o francúzskej buržoáznej revolúcii, vydanéj i v slovenčine, všima si po každej stránke armády, ktoré malo revolučné Francúzsko v r. 1789—1794. Autor podrobil tieto armády a ich vojakov skutočne všestrannému rozboru, pretože si všimol nielen stratégiu, taktiku, organizáciu, výzbroj a výstroj, ale aj triedne složenie, smýšľanie vojakov, pomer ľudu k armáde a armády k ľudu, uvedomelosť vojakov, politické problémy v armáde a iné otázky, ktoré môžu zaujímať marxistického historika.

Svoju prácu rozdelil do štyroch kapitol. Prvá, najkratšia kapitola rozoberá francúzsku predrevolučnú armádu. Základ tejto armády, pravidelné vojsko sa skladalo na jednej strane z žoldnierov-cudzincov (Nemcov, Írov, Švajčiarov) a na druhej strane z chudobných Francúzov, naverbovaných násilím. Bola to armáda, ktorej vojaci nevedeli, za čo bojujú, veľmi často dezertovali a ich poslušnosť bola udržiavaná tvrdosťou, ba surovosťou a strachom pred telesnými trestami. Armáda mala neúmerný počet dôstojníkov, žijúcich na účet daní francúzskeho ľudu. Okrem pravidelného vojska existovala kráľovská osobná garda a provinčné oddiely — milície.

Druhá kapitola si všima Národnú gardu a rozklad pravidelnej armády, spôsobený revolúciou. Tu Soboul predstavil Národnú gardu ako ozbrojenú moc buržoázie, ktorá zasahovala práve tak proti oddielom verným kráľovi ako aj proti chudobným ľudovým masám. Chudobní občania boli z členstva v Národ-

ných gardách prakticky vylúčení, pretože každý člen gardy musel zaplatiť vysokú čiastku na zakúpenie výstroja a výzbroje. Pravidelná armáda bola v hlbokej kríze. Časť jej šľachtických dôstojníkov emigrovala za hranice, vojaci nechceli byť nástrojmi proti revolúcii, odmietali poslušnosť, bratali sa s ľudom a dezertovali.

Tretia kapitola nazvaná Dobrovoľníci z r. 1791 a hromadný nábor do vojska (1791—1793) zaoberá sa dobou, v ktorej sa vytvárala armáda, ktorej vojaci vedeli, za čo bojujú a práve preto drvili armády I. koalície. Keď bola vlast r. 1791 v nebezpečenstve, išlo vlastne o rozšírenie Národnej gardy na veľké dobrovoľnícke vojsko, ktoré vzniklo takmer živelne. Základom týchto dobrovoľníckych sborov bola chudoba miest i dedín, odhodlaná brániť vlast'. V tejto dobe sa vojenská služba stala povinnosťou každého občana, bola zavedená všeobecná branná povinnosť.

V poslednej kapitole predstavil autor novú francúzsku armádu, ľudovú a národnú, ako ju nazval Soboul. Vznikla slúčením dobrovoľníckych oddielov s armádou, ktorú revolúcia zdedila od predrevolučného režimu. Jej vojaci boli oduševnení bojovníci, vediaci, za čo bojujú, ochotní zomrieť za posvätné ideály revolúcie. To bolo tajomstvo ich vojenských úspechov, ktoré nikto nečakal. Disciplína v tejto armáde sa zakladala na dobrovoľnej podriadenosti vojakov dôstojníkom, ktorí sa neskladali iba zo šľachticov ako v predrevolučnej armáde. Časť nižších veliteľov si volili sami vojaci. Táto armáda sansculottov bojovala novou taktikou, založenou na tom, že vojaci, ktorí šli do boja, chceli bojovať. Nehľadeli si zachraňovať holý život ako ich protivníci. Ľud miloval túto novú armádu a s nadšením pre ňu vyrábala zbrane, strelivo a odtrhol si od úst jedlo, len aby vojaci nehladovali.

Soboulova štúdia, preniknutá revolučným a vlasteneckým duchom, značne prispieje k štúdiu dejín francúzskej buržoáznej revolúcie ako klasického príkladu buržoáznej revolúcie vôbec. A. Špiesz

A. S. JERUSALIMSKIJ, ZAHRANIČNÍ POLITIKA A DIPLOMACIE NĚMECKÉHO IMPERIALISMU KONCEM XIX. STOLETÍ. Preložil Prokop Voskovec, vydalo nakladateľstvo Mír — DP, Praha 1952. Str. 690. Cena broš. Kčs 225, viaz. Kčs 265.

Dielo A. S. Jerusalimského rozoberá to obdobie dejín nemeckého imperializmu, keď buržoázny a junkerský imperializmus na konci XIX. stor. miesto Bismarckovej „kontinentálnej“ politiky začína rozvíjať „svetovú politiku“, snaží sa čo najaktívnejšie zúčastniť na práve dokončovanom rozdelení sveta a získať tak výhodné výpadové pozície pre jeho budúce znovorozdeľovanie.

Časove je práca A. S. Jerusalimského vymedzená Transvaalskou krízou v rokoch 1895—96, v ktorej sa prvýkrát so všetkou prudkosťou prevalilo na povrch súperenie nemeckého a anglického imperializmu, na druhej strane rokom 1900.

V tomto časovom rámci autor na základe obsiahleho, často pred ním historikmi nepoužitého materiálu podrobne analyzuje všetky dôležitejšie udalosti nemeckej imperialistickej politiky. Na rozdiel od buržoáznej historiografie, ktorá stavia do popredia iba otázku prenikania nemeckého imperializmu smerom na Balkán a cezeň ďalej na Blízky Východ, autor si podrobne všima snahy

Nemecka o preniknutie do Afriky, Číny a pokusy o zachytenie sa na Tichom oceáne ako krok k zamýšľanému ovládnutiu Južnej Ameriky. Tak pred čitateľom vykresľuje plastický obraz stále silnejúceho, pre ďalší vývoj takého dôležitého rozporu nemecko-anglického. Pri opise prenikania Nemecka do Číny a jeho snáh o koloniálne zábery v čase americko-španielskej vojny r. 1898 autor ukazuje i vznik nových rozporov medzi imperialistickými mocnosťami. V dôsledku nerovnomerného rozvoja kapitalizmu koncom storočia pristupujú k starým veľmocenským činiteľom, ako Anglicko, noví imperialistickí dravci, vedľa Nemecka Japonsko a hlavne USA.

Zvlášť zaujímavé pre slovenského čitateľa sú tie časti práce, kde sa autor zaoberá pomerom Nemecka k slabším členom Trojspolku, k Taliansku a Rakúsko-Uhorsku. Autor poukazuje na nesporný vplyv zahraničnej politiky Nemecka, ovládanej imperialistickými kruhmi, nielen na zahraničnú, ale aj vnútornú politiku Rakúsko-Uhorska, najmä na protislovanskú politiku Viedne.

A. S. Jerusalimskij sa neomezuje vo svojej práci na oblasť zahraničnopolitických a diplomatických aktov. Zahraničnú politiku a ciele nemeckého imperialismu sleduje v úzkej súvislosti s vnútorným vývojom Nemecka. Na pozadí prudkého boja politických táborov o rozvinutie „svetovej politiky“ ukazuje, že tento boj bol súčasne aj bojom o sjednotenie reakčných živlov, junkerov a monopolistickej buržoázie. Toto sjednotenie bolo navonok namierené na zaistenie zahraničných trhov, sfér vplyvu a kolónií, vnútri krajiny smerovalo proti spoločnému nepriateľovi — robotníckemu hnutiu a socializmu.

Autor veľmi podrobne podáva složitý obraz tohto boja, ktorý po boji o ochranné clá, obchodné smluvy, o pomer k Rusku atď. vyvrcholil v zápase o presadenie programu budovania silného vojnového loďstva. Prijatie tohto programu znamená, že nemecký imperializmus uznal za svojho hlavného súpera vládcu morí — Anglicko a že v budúcnosti v boji proti nemu bude sa môcť opierať nielen o diplomatické manévry, ale aj o reálnejšiu silu. Súčasne však prijatie tohto programu je potvrdením skutočnosti, že všetky frakcie nemeckej buržoázie prekonaly svoje často protichodné záujmy a „svetová politika“, teda vlastne koniec koncov krvavý zápas o znovurozdelenie sveta, stala sa jej spoločným programom.

Avšak nielen silnejúca finančná buržoázia a junkerstvo sa dostávajú do spoločného koryta imperialistických lúpeží. Autor sleduje i rast oportunistu v nemeckej sociálnej demokracii, ktorá proti vlne šovinizmu a koloniálnej horúčky nedokázala postaviť spoľahlivú hrádzu, často jej podliehala a tak pripravovala živnú pôdu pre revizionizmus.

Prácu A. S. Jerusalimského dostáva náš čitateľ do rúk v preklade podľa druhého ruského vydania opraveného a doplneného autorom na základe pripomienok sovietskych historikov v tlači i v diskusiách.

E. Lipták

N. A. MAŠKIN, DĚJINY STAROVĚKÉHO ŘÍMA. Vydalo Nakladatel'stvo Rovnost, Praha 1952, str. 719.

Nikolaj Alexandrovič Maškin, autor *Dejín starovekého Ríma*, o ktorých chceme hovoriť, bol profesorom Katedry starovekých dejín na moskovskej univerzite a patril medzi popredných vedcov-bádateľov na poli starovekých dejín. Jeho plodná vedecká produkcia zahrnuje na dvesto prác a štúdií. Vynikajú najmä jeho práce zamierené na sociálne dejiny Rímskeho impéria, zpmedzi

ktorých monografia *Augustov principát* bola r. 1950 odmenená Stalinovou cenou druhého stupňa. N. A. Maškin vyvíjal bohatú vedeckú činnosť v oddelení starovekých dejín i v Historickom ústave Akadémie vied SSSR a patril medzi najagilnejších vedúcich redakcie časopisu *Vestnik drevnej istorii*. V posledných rokoch svojho života sa koncentroval na výskum dejín starovekých národov žijúcich pri Stredozemnom mori. Uprostred bádateľskej činnosti zastihla ho ako päťdesiatnika smrť r. 1950. V ňom stratila sovietska veda význačného odborníka a pokrokového bádateľa v sektore starovekých dejín.

Maškinove *Dejiny starovekého Ríma* spočívajú na základe rozsiahleho prameňného materiálu a literatúry. Autor v nich podáva prierez života starovekých ľudí, analyzuje a osvetľuje rozvoj rímskej otrokárskej spoločnosti, hospodárskeho a sociálneho poriadku i javov politických a kultúrnych.

V prvej časti autor podáva obsírný prehľad prameňov rímskych dejín a historiografie starovekého Ríma. Metódou dialektického a historického materializmu pristupuje k štúdiu, rozboru a výkladu prameňného materiálu, hodnotí najdôležitejšie literárne produkty týkajúce sa rímskych dejín, charakterizuje predstaviteľov rímskeho literárneho života a vyzdvihuje ich prínos do antickej historiografie. V ďalšom hodnotí diela historikov, zaoberajúcich sa rímskymi dejinami od XVI. stor. Všíma si počiatky štúdia rímskych dejín v Rusku. Kritizuje predstaviteľov západoeurópskej historiografie, ktorí sa svojou komparatívnou historickou metódou dopúšťajú modernizácie historických javov antického sveta, poukazuje na pochybenú koncepciu zástancov cyklickosti v dejinách a kapitalizmu v staroveku, stavia sa proti teoretikom hlásajúcim, že triedny boj nebol hybnou silou ľudského vývoja, ale znamenal úpadok antického štátu. Kritizuje úpadok a reakčnosť dnešnej americkej a anglickej historiografie. Na druhej strane poukazuje na dnešný rozvoj historickej vedy Sovietskeho sväzu na poli starovekých dejín, ktorá sa koncentruje predovšetkým na dejiny výrobcov materiálnych statkov, na dejiny pracujúcich mäs. Rozsiahla produkcia sovietskej vedy v oblasti skúmania sociálno-hospodárskych vzťahov a triedneho boja v staroveku je svedectvom priaznivých podmienok pre štúdium tohto obdobia v Sovietskom sväze i vážneho záujmu o bohatý odkaz antického sveta, bez ktorého — ako hovorí Fr. Engels — by nebolo súčasnej Európy.

V druhej časti autor pristupuje k najstaršiemu obdobiu rímskych dejín. Na základe archeologických nálezov podáva náčrt najstaršieho osídlenia Itálie a pokúša sa vytvoriť obraz života v tomto období, o ktorom už i Engels povedal, že má na sebe clonu legendárnej histórie. N. A. Maškin tlmočí názor dnešnej vedy, podľa ktorého bola Itália osídlená od najstarších čias. Pristáhovalci, ktorí sem postupne prúdili so všetkých strán, miešaním sa s miestnym obyvateľstvom vytvárali novú vzdelanosť. Kráľovská doba Etruskov tvorila prechod od prvotno-spolnej spoločnosti k spoločnej triednej. Vyjadrením významných hospodársko-spoločenských zmien bola reforma Servia Tullia, ktorá rozdelila spoločnosť podľa majetkových pomerov a ktorá zúčtovala s rodovým zriadením a vytvorila podmienky prechodu k štátu.

V ďalšej časti sa autor venuje najstaršiemu obdobiu republiky. V rámci republikánskeho zriadenia prebieha vnútorný boj plebejcov s patricijmi o prístup do úradov a neskôr o účasť pri distribúcii štátnych pozemkov. Prístup plebejcov ku všetkým rímskym úradom (okolo r. 300) znamenal ukončenie plebejskej revo-

lúcie, ktorá sa niesla v znamení za sociálnu a politickú rovnoprávnosť plebejcov s patricijmi. Zároveň s týmito vnútornými bojmi prebiehal i zápas Rimanov so susednými kmeňmi. Po pokorení susedných kmeňov začali Rimania výboje na ovládnutie Itálie, ktorú si podmanili do r. 266 pr. n. l. V podmienkach otrokárskoho štátu sa ešte nemohol vytvoriť národ, vytvorila sa len federácia kmeňov a miest, ktoré podliehaly ústrednej moci — Rímu. Sociálno-hospodárske pomery začiatkom III. stor. charakterizuje koncentrácia pozemkov a snaha rozširovať súkromný majetok na úkor štátnych pozemkov. Proces koncentrácie pozemkov po výbojoch s konfiškáciou pôdy podmaneného obyvateľstva len vzrastal, v dôsledku čoho sa pôda hromadila väčšinou v rukách príslušníkov rímskej šľachty.

Syntézou Apenínskeho polostrova vznikol teritoriálny komplex s politickou hegemoniou Ríma. Sotva si Rím zabezpečil vládu nad Itáliou, obracia zrak predovšetkým na pobrežie Tyrrenského mora, ovládnuté kartaginským živlom. A tu rímske záujmy začínajú kolidovať so záujmami Kartagincov. Stretnutím sa rímskej výbojnosti s kartaginskou obchodnou expanziou o ovládnutie pobrežia Tyrrenského mora a neskôr i Stredozemného mora došlo ku konfliktu, ktorý vyústil v trojicu púnskych vojen. Tieto sa od predchádzajúcich vojen líšia tým, že sa tu vedie zápas za dobytie nových území, za získanie otrokov a za nové rozdelenie krajín v západnej časti Stredozemného mora.

V ďalšom sa autor zaoberá hospodárskym rozvojom v polovici II. stor. pr. n. l. Hlavnou výrobnou triedou rímskej otrokárskej spoločnosti boli otroci, ktorí sa v podstate považovali za živý výrobný nástroj. Rozpory medzi otrokmi a otrokármi tvorili základné protirečenia rímskej otrokárskej spoločnosti. Marxovi bol primitívny spôsob získavania pracovnej sily hlavnou zvláštnosťou otrokárskoho spôsobu výroby. Podstatný rozdiel medzi otrokom a proletárom v dnešnom smysle slova je v tom, že proletár predáva svoju pracovnú silu majiteľovi výrobných prostriedkov, ale otrok, najdôležitejší faktor v rímskom pracovnom procese, predstavoval navždy predanú „vec“. Jednou z príčin stagnovania otrokárskej výroby na nízkom stupni bolo, že vysoké sumy vydávané na zakúpenie pracovnej sily prichádzaly do vrecka obchodníkov s otrokmi a nie vo forme investícií do podniku na jeho zveľadenie a uľahčenie práce otrokov.

V piatej časti sa autor zaoberá triednym bojom v Ríme v posledných desaťročiach II. stor. pr. n. l. Rozpory spoločenského poriadku vyústili do otvorených povstaní otrokov. Svojou dynamickosťou vynikli najmä povstania sicílskych otrokov. Otroci, vidiac príčinu svojho biedneho položenia v otrokároch, pôsobili otrokárom materiálne škody, ich vedenie nebolo vyzbrojené žiadnou ideológiou prebudovať starý nespravodlivý spoločenský poriadok na zásade spravodlivosti. Lenin pri zmienke o starovekých povstaniach otrokov hovorí, že „otroci neboli ešte schopní vytvoriť uvedomelú väčšinu, ktorá by usmerňovala ich boj, ani nechápali, k akému cieľu smerujú, ba ani vo vrcholne revolučných momentoch svojho zápasu sa nevymanili z rúk vládnúcich tried“. Staroveké povstania otrokov neformovali nové spoločenské pomery odbúraním starých. Ich revolučný význam však spočíva v tom, že otriasaly základy spoločenského poriadku otrokárskoho štátu, prehlbovaly krízu otrokárskej spoločnosti a urýchlivaly proces jej rozkladu.

Povstanie otrokov v sedemdesiatych rokoch I. stor. pr. n. l. pod vedením Spartaka znamenalo významnú historickú skutočnosť, ktorá sa veľkými písmenami zapísala na stránky dejín otrockých povstaní. V Spartakovi videl Marx skutočného predstaviteľa antického proletariátu. Spartakus sa nepodujal odstrániť otrokárstvo, ale jeho konečným cieľom bolo oslobodiť a priviesť z Itálie do vlasti všetkých otrokov, ktorí sa k nemu pridali. Táto idea boja za slobodu, ktorá vzišla v radoch niekoľkých gladiátorov na čele so Spartakom v kampánskej Kapue, našla pochopenie na italskom kontinente medzi otrokmi, medzi všetkými sociálne zbedačenými a v radoch roľníkov vyšších na mizinu. Spartakus takmer tri roky vyčerpával vojská rímskych otrokárov. Napokon porážka Spartaka a jeho oddielov bola svedectvom, že otrokársky poriadok nebol do základu otrávený, ale mal ešte nadostač síl ubrániť sa pred vzbúrencami — a táto skutočnosť anulovala predpoklad pre víťazstvo revolúcie otrokov.

V šiestej časti sa autor venuje dobe cisárskej. Po dlhoročných občianskych vojnách predchádzajúcich desaťročí nastávalo sjednocovanie všetkých vrstiev otrokárskej spoločnosti pod heslom pax Romana. Koncepcia novej politiky, podopretá vojenskou diktatúrou, upevnenou Augustom, mohla sa udržať len dovtedy, kým tvoril kompromis medzi rôznymi skupinami otrokárskej spoločnosti, kým vedel udržať v porobe masy otrokov a kým zabezpečoval integritu rímskych hraníc. Za Augustových nástupcov júlsko-klaudiovskej dynastie začínajú základy tohto politického systému otriasať povstania otrokov v Itálii i v provinciách.

Tu sme pri kolíske kolonátu, ktorý nenastolily cisárske edikty, ale bol produktom rozkladu antickej otrokárskej formácie. Príčiny, ktoré urýchlily vývoj ku kolonátu, sú jednak v úpadku italského poľnohospodárstva, ktoré podliehalo konkurenčným lacnejším dodávkam poľnohospodárskych produktov z provincií a jednak v obrannej politike bez výbojných vojen, ktoré boli najdôležitejším zdrojom na získavanie otrokov. V dôsledku toho ponuka otrokov na trhoch klesala a dopyt po pracovných silách sa čoraz zväčšoval. Pre nedostatok pracovných síl výroba stagnovala. I otroci, ktorí tu ešte boli, nemali záujem na zvyšovaní produktivity práce. Nerentabilnosť statkov nútila statkárov prenajímať pôdu drobným nájomcom, zvaným coloni.

Rozšírenie kolonátu bolo teda symptómom vznikajúcej krízy otrokárskeho spôsobu výroby. Italské kolonátne vzťahy sa vyznačujú tým, že colonus predstavuje slobodného nájomcu a pomer medzi ním a majiteľom pôdy stanovuje vzájomná nájomná dohoda. V. S. Sergejev hovorí o kolonáte, že „bol v podstate zárodkom feudálneho poriadku, ktorý po celé obdobie dozrieval v lone otrokárskej spoločnosti“.

Protirečenia, ktoré jestvovaly v otrokárskej spoločnosti, urýchlily zánik Rímskej ríše. Tieto protirečenia vyvolávaly v radoch otrokov revolúciu a Rímska ríša, hlboko otrávená vo svojich základoch vnútri i zvonku, nebola schopná ubrániť sa neskorším vpádom barbarských kmeňov, ktoré len spečatili pád tohto mohutného otrokárskeho kolosa.

M. V.

OTVORENIE SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

26. júna 1953 bola v Národnom divadle v Bratislave slávnostne otvorená a vyhlásená Slovenská akadémia vied. Tento historický akt je završením túžob a plánov našich národných buditeľov, pokrokových vedcov, realizo-

vaním požiadavky, ktorú už r. 1937 vyslovil v mene KSČ s. Š i r o k ý v *Pláne hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho povznesenia Slovenska*. Zároveň je to dokument starostlivosti našej strany a vlády o neustály rozvoj slovenskej vedy. Prezident republiky s. Antonín Z á p o t o c k ý vo svojom liste ustavujúcemu shromaždeniu SAV povedal: „Dnešný deň, keď sa ustavuje Slovenská akadémia vied ako vrcholná vedecká inštitúcia na Slovensku, ktorá bude združovať najvýznamnejších slovenských vedeckých pracovníkov, je ďalším dôležitým medzníkom v histórii slovenskej vedy, ale i v histórii oboch našich národov. Zriadenie Slovenskej akadémie vied je dokladom správnej leninsko-stalinskej národnostnej politiky, ktorú dôsledne uskutočňuje naša ľudovodemokratická Československá republika, plniac tak odkaz nášho prvého robotníckeho prezidenta, súdruha Klementa Gottwalda.“

Zákon č. 1/53 SNR zo dňa 18. júna 1953 o Slovenskej akadémii vied je výrazom mohutného hospodárskeho a kultúrneho rozvoja Slovenska po r. 1945. Slovenská veda, roztrieštená v jednotlivých navzájom izolovaných výskumných ústavoch a pri vysokých školách však značne zaostávala a nestačila účinne plniť všetky veľké úlohy, pred ktoré ju stavala socialistická výstavba našej krajiny. Zákon o Slovenskej akadémii vied dáva širokú perspektívnu základňu pre rozvoj našej vedy. Do SAV sa začlenily staré ústavy SAVU i niektoré výskumné ústavy pri Povereníctve školstva a pri iných rezortoch. Súčasne sa však prišlo k budovaniu nových ústavov, kabinetov a laboratórií pre vedné disciplíny, ktoré boli značne zanedbané. Vnútny vedecký život SAV rozčlenil sa do piatich sekcií: 1. sekcie vied spoločenských, 2. sekcie vied biologických a lekárskejších, 3. sekcie vied poľnohospodárskych, 4. sekcie vied matematicko-prírodných a 5. sekcie vied technických. Boli vymenované vedecké rady, ktoré pomáhajú riaditeľom a vedúcim pracovísk usmerňovať činnosť ústavov, kabinetov a laboratórií. Slovenská akadémia vied sa stala zároveň vrcholnou vedeckou inštitúciou na Slovensku, ktorá má na starosti plánovanie a koordináciu vedeckej práce. Tieto úlohy plní Slovenská akadémia vied v úzkej spolupráci s Československou akadémiou vied.

Že Slovenská akadémia vied splní úlohy, ktoré sa od nej očakávajú, zaručujú funkcionári, ktorí boli postavení na jej čelo. Predsedníctvo Sboru povereníkov dňa 23. júna 1953 menovalo predsedom SAV člena-korešpondenta ČSAV O. P a v l í k a, jeho prvým zástupcom akademika ČSAV D. B l a š k o v i č a, druhým zástupcom člena-korešpondenta ČSAV J. Č a b e l k u. Vedúcim tajomníkom SAV stal sa člen-korešpondent ČSAV D. I l k o v i č. Za predsedov sekcií boli menovaní: člen-korešpondent ČSAV I. H r u š o v s k ý v sekcii vied spoločenských, doc. Dr. I. S t a n e k v sekcii vied biologických a lekárskejších, akademik ČSAV I. B r a u n e r v sekcii vied pôdohospodárskych, akademik ČSAV J. V a š á t k o v sekcii vied matematicko-prírodných a člen-korešpondent J. Č a b e l k a v sekcii vied technických. Prvými akademikmi Slovenskej akadémie vied okrem menovaných členov prezídia SAV sa stali: Prof. Dr. Ján B a k o š, prof. Dr. Ladislav D é r e r, člen korešpondent ČSAV Š t e f a n S c h w a r z, prof. Dr. Juraj H r o n e c a Dr. h. c. František V o t r u b a.

Zákon o Slovenskej akadémii vied má prirodzene veľký význam i pre ďalší rozvoj slovenskej historickej vedy. Už pred vyhlásením Slovenskej akadémie vied bola schválená vedecká rada Historického ústavu SAV. Jej predsedom sa stal riaditeľ ústavu s. L. Holotík, členmi: člen-korešpondent ČSAV J. Macek, riaditeľ Historického ústavu ČSAV, prof. M. Gosiorovský, prof. Dr. J. Dubnický, prof. Dr. A. Húščava, Bohuš Graca a pracovník ústavu Dr. Ján Tibenský. Z iniciatívy vedeckej rady zmenil sa názov orgánu ústavu na Historický časopis. Vedecká rada a vedenie Historického ústavu previedly i niektoré organizačné a kádrové opatrenia na zaistenie úloh, ktoré vyplývajú zo zákona o Slovenskej akadémii vied.

Slovenskú historickú vedu v minulosti, podobne ako iné vedné disciplíny, charakterizuje individuálny výskum a nedostatok pevnej organizačnej základne. Dôsledkom tohto stavu bol nedostatok vedeckých a technických kádrov, neplánovanosť v historickom výskume, čo sa prejavilo v zanedbaní celých úsekov našich národných dejín a chaos v archívnictve, ktoré hrá dôležitú úlohu v rozvoji historickej vedy.

Preto vedecká rada a vedenie Historického ústavu SAV za svoju prvoradú úlohu považujú dobudovať ústav organizačne a kádrove, najmä výchovou mladých vedeckých a technických síl. V ústave sa už zriadilo oddelenie pre vydávanie prameňov a fotolaboratórium. Dnes má už Historický ústav dvadsať vedeckých, odborných, technických a administratívnych síl, do roku 1960 plánuje rozšíriť stav pracovníkov na tridsať až tridsaťpäť. Historický ústav úzko spolupracuje s Historickým ústavom ČSAV a nadviazal pracovné spojenie s Historickým ústavom Maďarskej akadémie vied. Účinnú pomoc poskytuje Historický ústav i archívnej komisii pri Povereníctve vnútra pri reorganizácii a zvýšení úrovne slovenského archívnictva. Popri týchto úlohách usiluje sa vedenie Historického ústavu predovšetkým o zvýšenie ideologickej i odbornej úrovne slovenskej historickej vedy a o plánovaný a systematický výskum slovenských národných dejín. Súčasne však za svoju úlohu považuje i zaistenie a výchovu kádrov pre dejiny SSSR a ľudových demokracií.

Podpora, ktorú poskytuje naša ľudovodemokratická republika slovenskej vede, umožňuje, aby Historický ústav SAV a slovenskí historici splnili úlohy, ktoré sa od nich očakávajú v odhaľovaní zákonitostí slovenského historického vývoja a vo výchove socialistického človeka. J. T.

OPRAVA

Prosíme čitateľa, aby si v článku L. Holotika, *K sedemdesiatym narodeninám Zdeňka Nejedlého* v 1. č. Historického časopisu opravil:

citát z V. I. Lenina na str. 8 „Vyučovanie, výchova a vzdelanie...“ patrí správne za vetu „Na sjazde Komsomolu V. I. Lenin zdôraznil veľmi nástojčivo, že iba ovládnutím a zvládnutím najlepších výsledkov vedy v minulosti možno ísť rýchlejšie dopredu“.

doplnil udanie strany citovaných diel v poznámkach: 6, str. 18; 7, str. 52; 8, str. 53; 9, str. 54; 13, str. 163; 14, str. 126.

HISTORICKÝ ČASOPIS

Slovenskej akadémie vied

Ročník I. 1953 č. 2

Vydalo v Bratislave roku 1953

Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Zodpovedný redaktor: Ľudovít Holotík

Tajomník redakcie: Dr. Július Mésároš

Vytlačily Severoslovenské tlačiarne, n. p., Martin

Výmer PIO čis. 872/1952-IV/2 zo dňa 15. V. 1952

Cena kart. Kčs 20.—.